

**FILOZOFICKÁ FAKULTA UNIVERZITY PALACKÉHO
V OLOMOUCI**

KATEDRA SLAVISTIKY

**GENDEROVÉ SLOŽENÍ UKRAJINSKÝCH PŘÍJMENÍ
GENDER COMPOSITION OF UKRAINIAN SURNAMES**

VYPRACOVALA: Alice Nguyenová
Vedoucí práce: Mgr. Uljana Cholodová, Ph.D.

2015

Děkuji Mgr. Uljaně Cholodové, Ph.D. a Prof. Alle Arkhanhelské, DrSc. za konzultace, rady a připomínky, které mi během psaní diplomové práce poskytly.

.....

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně a uvedla všechny prameny.

V Olomouci, 16.4.2015

.....

Obsah

1 Úvod	6
2 Gender.....	8
2.1 Definice pojmu gender.....	8
2.2 Gender a jeho základní témata	9
2.3 Genderové role, genderová socializace a genderová identita	9
2.4 Genderové stereotypy	10
2.5 Nerovné příležitosti žen a mužů.....	11
2.6 Názory na původ rozdílů mezi muži a ženami	11
2.7 Gender a historie školství	12
2.8 Gender a trh práce	13
3 Gender v jazyce	15
3.1 Genderová lingvistika	15
3.2 Genderové stereotypy v jazyce	16
3.3 Jazyková asymetrie	17
4 Onomastika a antroponomastika.....	21
4.1 Onomastika	21
4.2 Antroponomastika	21
4.3 Ukrajinská antroponomastika	22
5 Ukrajinská příjmení	23
5.1 Vznik a vývoj ukrajinských příjmení	23
5.2 Ukrajinská příjmení ze sémantického hlediska.....	24
5.2.1 Příjmení odvozena od osobních jmen	25
5.2.2 Příjmení odvozená od původu nebo místa bydliště.....	25
5.2.3 Příjmení odvozená od názvu profese nebo sociálního zařazení	26
5.2.4 Příjmení odvozená od individuálních vlastností	26
5.2.5 Jiné způsoby vzniku příjmení	26
5.3 Ukrajinská příjmení ze slootovorného hlediska.....	27
5.3.1 Příjmení typu přídavných jmen	27
5.3.2 Příjmení typu podstatných jmen	28
5.3.2.1 Morfologický způsob tvoření příjmení	28
5.3.2.2 Příjmení vytvořená způsobem syntakticko-morfologickým	28
5.3.2.3 Příjmení, která vznikla sémantickým způsobem	29
6 Praktická část – rozdělení příjmení	30

6.1 Ukrajinská příjmení se sémantického hlediska	30
6.1.1 Příjmení, jejichž základem je osobní jméno mužské	30
6.1.2 Příjmení, v jejichž základu je ženské jméno	32
6.1.3 Příjmení, jejichž základem je název profese nebo sociálního zařazení: 32	
6.1.4 Příjmení odvozená od individuálních vlastností nositele.....	33
6.1.5 Příjmení, jejichž základem název zvířete.....	34
6.1.6 Příjmení odvozená od původu nebo místa bydliště nositele	34
6.1.7 Další skupiny příjmení	35
6.2 Ukrajinská příjmení z morfologického hlediska.....	35
6.2.1 Příjmení, v jejichž základu je osobní jméno	35
6.2.2 Příjmení odvozená od názvu profese nebo sociálního zařazení	37
6.2.3 Příjmení, v jejichž základu je individuální vlastnost.....	38
6.2.4 Příjmení odvozená od názvů zvířat	39
7 Praktická část – příjmení z hlediska genderu	41
7.1 Příjmení odvozená od osobních jmen	41
7.2 Příjmení, jejichž základem je slovo označující ženu nebo muže	45
7.3 Příjmení odvozená od profese	46
7.4 Sufixy ukrajinských příjmení	46
7.4.1 Patronymické a metronymické sufixy	46
7.4.2 Přívlastňovací sufixy –ів (-ів), -ов, -ев (-єв), -ин, -їн, -ишин	48
7.5 Jiné způsoby tvoření příjmení od osobních jmen	49
7.6 Skloňování mužských a ženských příjmení	49
7.6.1 Skloňování příjmení typu podstatných jmen	50
7.6.2 Skloňování příjmení typu přídavných jmen	50
7.6.3 Skloňování příjmení typu přívlastňovacích přídavných jmen	51
7.7 Příjmení vdaných žen	51
8 Závěr	53
9 Резюме.....	56
10 Seznam použitých zdrojů	64

1 Úvod

V této práci se zabývám ukrajinskými příjmeními z hlediska genderu. Termín „gender“ je v poslední době velmi často používaný a je na jeho základě posuzována řada vztahů ve společnosti.

Vztahy ve společnosti a jazyk jsou v úzkém spojení a vzájemně na sebe působí. Počet a charakter příjmení se ženským základem ve srovnání s mužským může pomoci učinit si závěr o postavení ženy v dané společnosti. Ve své práci se budu zabývat hlavně původem příjmení a rozdíly mezi příjmeními mužskými a ženskými. Zaměřím se na počet, charakter a způsob vzniku příjmení se ženským základem. Pokusím se zamyslet se nad tím, o čem výskyt a povaha určitého typu příjmení svědčí a co vypovídá o postavení ženy v ukrajinské společnosti.

Přestože jsou termíny „gender“ a „genderová lingvistika“ poměrně frekventované, nejsou pro každého zcela jasné. V úvodu práce se proto pokusím tyto pojmy vysvětlit. Podrobně se budu zabývat tématem genderových stereotypů a také představím názory na původ rozdílů mezi muži a ženami. Zmíním se i o problémech souvisejících s genderovými stereotypy ve vztahu k současnému trhu práce, které vyplývají z minulosti, kdy ženy měly velmi omezený přístup ke vzdělání. Dále se pak budu zabývat genderovou lingvistikou, zmíním její hlavní představitele ve světě i na Ukrajině. Většina studií se zabývá jazykovou asymetrií, tedy nerovným zastoupením žen a mužů v jazyce.

V další části přiblížím základní pojmy, jako onomastika, tedy nauka o vlastních jménech, antropomastika, jako nauka o jménech osobních. Nastíním také vývoj ukrajinské antroponomastiky, která se rozvíjí hlavně v posledních desetiletích, kdy vzrostl obecně zájem o národní otázky. Také uvedu nejvýznamnější práce týkající se antroponomastiky na Ukrajině.

Dále se budu zabývat ukrajinskými příjmeními obecně, popíšu jejich vývoj a rozdělím je z hlediska sémantického a morfologického.

Po tomto teoretickém seznámení s problematikou ukrajinských příjmení bude následovat podrobnější rozbor, a to na vzorku nejčastějších ukrajinských příjmení „Популярні прізвища та імена України“, který je přístupný na internetu. Tento seznam je založen na vzorku 6 710 000 obyvatel Ukrajiny. Podle sčítání lidu 1. března 2010 má

Ukrajina 45 923 233 obyvatel. Dalšími hlavními zdroji pro tuto část práce jsou „Сучасні українські прізвища” a “Довідник українських прізвищ” od J. K. Red’ka. Nejdříve rozdělím určitý počet nejčastějších příjmení ze sémantického a morfologického hlediska. Dále pak z většího množství materiálu vyberu příjmení, jejichž základem je mužské nebo ženské osobní jméno a budu se jimi zabývat podrobněji. Popíšu rozdílné skloňování ženských a mužských příjmení.

Tato zjištění by pak měla umožnit najít odpověď na otázku, jaké bylo postavení ženy v ukrajinské společnosti v době formování příjmení jako posledního prvku pojmenovací soustavy.

2 Gender

Gender patří mezi základní kritéria, na základě kterých lidé kategorizují a hodnotí sami sebe. Genderová identita se formuje už od raného dětství. V procesu socializace a vzdělávání získává dítě takové vzory chování, které odpovídají jeho pohlaví a určovány kulturou společnosti, ve které vyrůstá.

Hlavním zdrojem pro tuto kapitolu je učebnice "Úvod do gender studies" Aleny Hrdličkové, která byla vydána v roce 2007.

2.1 Definice pojmu gender

Slovo gender je řeckého původu, do češtiny se dostalo přes angličtinu a znamená „rod“. Termín „rodová studia“ se jeví jako nejasný, proto se v odborné literatuře dává přednost výrazům gender a gender studies.¹

Můžeme rozlišit dva základní aspekty pojmů „žena“ a „muž“: pohlaví a gender. Pohlaví odkazuje na anatomické vlastnosti mužů a žen, udává biologické rozdíly dané ženám a mužům od narození. Tato kategorie je neměnnou v čase. Naopak gender se vztahuje na místa a role určené mužům a ženám ve společnosti, udává sociální, kulturní a psychické rozdíly, které se v průběhu života vytvářejí.

Gender je sociální konstrukt, který vyjadřuje, že vlastnosti a chování spojované se ženami a muži formuje kultura a společnost. Gender se vztahuje k sociálním a kulturním rozdílům a k těm vztahům mezi ženami a muži, které člověk získává, mohou se měnit v čase a velmi se lišit uvnitř jednotlivých kultur i mezi nimi.²

Tyto rozdíly a vztahy jsou sociálně konstruované a získané prostřednictvím socializačního procesu. Jsou vytvářeny získaným (navyklým, naučeným) chováním společnosti, komunity nebo sociální skupiny, která předurčuje pojímat aktivity, úkoly a odpovědnosti buď jako ženské, nebo mužské. Toto chování je ovlivněno různými faktory a vlivy (věkem, rasou, etnikem, společenskou třídou, kulturou, vírou, ideologií,

1 Hrdličková Alena, Úvod do gender studies. Str. 8

2 Hrdličková Alena. Úvod do gender studies. Str. 8

geografickým, ekonomickým a politickým prostředím).³

2.2 Gender a jeho základní témata

Problematika genderu a témat, která s ní souvisejí, vychází z historických kořenů a sociologických výzkumů zaměřených na otázku nerovnosti žen a mužů, její kořeny, příčiny, projevy, základní souvislosti apod.⁴

Historie genderu jako základního konceptu genderové analýzy je v porovnání s jinými sociálními pojmy poměrně krátká. Objevila se až v průběhu minulého století v souvislosti s aktivizací ženského hnutí, které otevřelo téma nerovností mezi muži a ženami ve vyspělých západních zemích, ale i v souvislosti s rozvojem různých sociálněvědních disciplín.⁵

Cílem konceptu gender je vysvětlit genderovou rozdílnost a genderovou dominanci. Zabývá se otázkami proč jsou lidé děleni na základě genderu, proč vnímáme muže a ženy jako rozdílné, proč je prakticky každá známá společnost založena na mužské dominanci, proč jsou v každé společnosti zdroje – ekonomické, symbolické, politické – rozděleny nerovně a proč nad nimi vždy mají větší kontrolu muži.⁶

2.3 Genderové role, genderová socializace a genderová identita

Genderové role představují souhrn očekávaných jednání, způsobů jednání a chování, kterými se projevujeme jako muži a ženy. Jedná se o soubor pravidel, které předepisují určité typy chování pouze ženám a jiné pouze mužům. V rámci procesu socializace si genderové role osvojujeme už od prvních týdnů života.⁷

Genderové role nejsou stejně určeny ve všech společnostech a kulturách, ani ve všech vrstvách společnosti a jsou historicky a časově proměnlivé. To se může týkat například představ o ženské a mužské kráse, o pozici žen a mužů v rodině a při výchově dětí, představ o osobnostních vlastnostech, zájmech nebo o vhodných profesních

3 Hrdličková Alena. Úvod do gender studies. Str. 9

4 Hrdličková Alena. Úvod do gender studies. Str. 13

5 Hrdličková Alena. Úvod do gender studies. Str. 13

6 Hrdličková Alena. Úvod do gender studies. Str. 13

7 Hrdličková Alena. Úvod do gender studies. Str. 9

oborech.⁸

Genderová socializace je proces, kdy si člověk osvojuje určité sociální normy a hodnoty, učí se ženským a mužským rolím - jak by se měl správně jako dívka nebo chlapec chovat, jednat, vyjadřovat, oblékat, projevovat vůči svému okolí - utváří si svou genderovou identitu. Tento proces probíhá u člověka po celý život, nejintenzivněji však v raném dětství.⁹

Nejdříve rodiče, pak škola a kontakt s vrstevníky, používaný jazyk, ale i média a další sociální instituce vedou chlapce a dívky k vlastnostem a projevům, které jsou v souladu s jejich představou o genderových rolích mužů a žen. Lidé si tak budují **genderovou identitu** jako součást identity osobní, učí se chovat jako žena nebo muž.¹⁰

2.4 Genderové stereotypy

Genderové stereotypy jsou zjednodušující souhrnné popisy a pravidla určená pro chování, jednání, prezentování se apod. ženám a mužům. Zpravidla se ale jedná o předsudky a mylné představy o tom, jaké chování je "správné" nebo "přirozené". Lidé jsou posuzováni na základě jejich příslušnosti k určitému pohlaví bez hlubší specifikace toho, co je jim vrozené a co získali výchovou, jaké jsou jejich individuální vlastnosti, schopnosti, názory, představy o životě apod.¹¹

Od žen se často očekává pasivita, nesamostatnost, nadšení malými dětmi, zájem o ruční a domácí práce atd. To jsou vlastnosti využitelné především v oblasti soukromého života. Naopak s mužskou rolí bývá spojována iniciativnost, racionalita, nezávislost, technické znalosti a zručnost – tedy vlastnosti důležité pro veřejnou sféru.¹²

Toto zjednodušené chápání přísně odděluje "ženské" a "mužské" znaky. Podle této představy by normální a správná žena neměla vykazovat žádné rysy mužské a muž by neměl vykazovat rysy ženské. Dále je tu předpoklad, že všechny příslušnice a příslušníci daného pohlaví mají stejné zájmy, hodnoty, potřeby, životní styl apod., a tvoří tak ucelenou skupinu, která nepřipouští různorodost.¹³

8 Hrdličková Alena. Úvod do gender studies. Str. 10

9 Hrdličková Alena. Úvod do gender studies. Str. 10

10 Hrdličková Alena. Úvod do gender studies. Str. 10

11 Hrdličková Alena. Úvod do gender studies. Str. 11

12 Hrdličková Alena. Úvod do gender studies. Str. 12

13 Hrdličková Alena. Úvod do gender studies. Str. 12

Následkem těchto stereotypů je, že ženy nemají stejnou příležitost dokázat své předpoklady a schopnosti i v jiných rolích, kam ženy tradičně neměly přístup.¹⁴

2.5 Nerovné příležitosti žen a mužů

Genderová rovnost vychází z teze, že všechny lidské bytosti by měly mít svobodu rozvíjet své osobní schopnosti a činit vlastní rozhodnutí bez omezení, která mohou přinášet genderové role nebo jakékoli jiné bariéry pro účast v ekonomickém, politickém a sociálním životě na základě pohlaví.¹⁵

Z historie zřetelně vyplývá fakt, že evropské společnosti jsou založeny na principu genderové nerovnosti. V jejich historii nalézáme nerovné mocenské vztahy mezi ženami a muži, kdy muži dominují a ženy jsou podřízeny a mají podřadná zákonná práva, například omezená dědická práva a omezenou či žádnou osobní svobodu. Do dnešního dne se hodně věcí změnilo, přesto však nelze říci, že současná společnost je vybudovaná na principu genderové rovnosti.¹⁶

Běžný každodenní život s sebou přináší mnoho nerovností mezi ženami a muži. Znevýhodňovány jsou především ženy vůči mužům. Hlavními formami diskriminace, se kterými se ženy, ale také muži setkávají, jsou zejména nerovný přístup ke vzdělání a výcviku, nerovná rozdělení práv a povinností v rodinném životě a nerovný podíl v účasti v politice, tj. diskriminace při přístupu ke zdrojům veřejné moci. Jedná se i o diskriminaci před vstupem do zaměstnání (např. diskriminační inzeráty, diskriminační přijímací řízení) a diskriminaci v zaměstnání (platová nerovnost, nerovné pracovní podmínky, sexuální obtěžování).¹⁷

2.6 Názory na původ rozdílů mezi muži a ženami

Zkoumáním rozdílů mezi ženami a muži se zabývá již velmi dlouho řada vědců, jsou prováděny výzkumy, srovnání, analýzy.

Do poloviny 20. století převažoval názor, že psychické rozdíly mezi ženami

14 Hrdličková Alena. Úvod do gender studies. Str. 12

15 Hrdličková. Úvod do gender studies. Str. 19

16 Hrdličková. Úvod do gender studies. Str. 20

17 Hrdličková. Úvod do gender studies. Str. 21

a muži jsou určováni tělesností, která je determinována genetickou výbavou a hormonálními vlivy. Rozdíly mezi pohlavími byly vysvětlovány na základě "přirozených" nebo biologických rozdílů. Vzájemná biologická a sociální interakce se nepředpokládala. Práce, vlastnosti a povinnosti se dělily na "mužské" a "ženské".¹⁸

V 60. letech minulého století, v kontextu společensko-politického vývoje včetně ženského emancipačního hnutí, došlo ke zdůraznění téměř výlučného vlivu kulturních a psychosociálních faktorů.¹⁹

Mnoho nejnovějším výzkumů však poukazuje na relativitu biologických vlivů na výslednou ženskou a mužskou identitu. Vyplývá z nich, že v ženské a mužské přirozenosti neexistuje nic univerzálního a neměnného a že sociální faktory mohou ovlivňovat faktory biologické a naopak biologické ovlivňují sociální. Přesto se i dnes se objevují názory, že společenské normy, jiné pro ženy a jiné pro muže, vycházejí jednoznačně z rozdílů biologických.²⁰

Pohlavní socializace, která dodnes spíše znevýhodňuje ženy než muže, začíná na samém počátku dětství, v období dospívání, ale i v dospělosti a ve stáří. Pohlavní rozdíly mohou mít v životě člověka nejrůznější podoby a důsledky. Projevují se v práci i v soukromí, v rodičovství a v partnerství.²¹

2.7 Gender a historie školství

V období před 2. polovinou 20. století bylo školní vzdělání odepřeno celým skupinám obyvatel jako byly např. ženy, rasové a etnické menšiny, často i zdravotně postižení.²²

Ženám byla škola zpočátku uzavřena. Později se jim postupně a pomalu otevírala, ale vykazovala jim pouze určité postavení s jasně omezenými možnostmi. Zdůvodnění se odvolávala na přirozenou roli ženy ve společnosti, k níž vzdělání nebylo zapotřebí a podle argumentů má jejich vzdělání svým charakterem podporovat správné naplňování ženské role v životě, a musí být proto jiné než vzdělání mužů.²³

18 Hrdličková. Úvod do gender studies. Str. 32

19 Hrdličková. Úvod do gender studies. Str. 32

20 Hrdličková. Úvod do gender studies. Str. 33

21 Hrdličková. Úvod do gender studies. Str. 33

22 Hrdličková. Úvod do gender studies. Str. 49

23 Hrdličková. Úvod do gender studies. Str. 49

Ve středověku, kdy vzdělání bylo záležitostí především majetných vrstev, bylo pro vzdělávání žen a mužů společné tzv. trivium (psaní, čtení, počítání), dále již bylo výrazně diferencované. U mužů bylo delší a orientované vedle potřebných praktických dovedností na filozofii, matematiku, rétoriku atp. s cílem rozvíjet osobnost. U žen bylo kratší a týkalo se jen ženských aktivit a role ženy jako manželky, pečovatelky, společnice.

Později došlo k určitému narovnání vzdělávacích podmínek dívek a chlapců, a to v kontextu zavedení povinné školní docházky, která se postupně prodlužovala.

Se vznikem různých odborných škol ale opět dochází k vytváření většího prostoru a vzdělávacích možností pro chlapce. Školy pro dívky byly kratší a prakticky orientované, zaměřovaly se především na péči o děti a domácnost, přípravu na manželství. A naopak vzdělání chlapců zahrnovalo přístup ke skutečným vědním oborům, směřovalo k budování profesní kariéry, k uplatnění na trhu práce, což bylo ženám zcela uzavřeno. Tento stav trval až do přelomu 19. a 20. století.²⁴

Škola byla již od svých začátků více orientována na muže než na ženy. Ženy měly plnit zejména roli matek a manželek, bylo třeba je vést a učit tak, aby se staly dobrými hospodyněmi, manželkami, matkami. Pokud se od nich vyžadovalo kulturní povědomí a znalosti, pak proto, aby správně vychovávaly děti a vedly je ke kulturním hodnotám. Vzdělání žen bylo zaměřeno tak, aby mohly sloužit druhým. Vzdělání mužů bylo spojováno s nimi samými, s rozvojem jejich osobnosti a s jejich profesním pracovním uplatněním.²⁵

2.8 Gender a trh práce

Pro trh práce je typické lpění na genderových stereotypech, které nepříznivě ovlivňují pozice žen a mužů na trhu práce. Je uváděno, že nejohroženějšími skupinami na trhu práce v dnešní době jsou především ženy a muži na rodičovské dovolené a ženy starší padesáti let.²⁶

Pracovní trh je rozdělen podle pohlaví, tedy na "mužské" a "ženské" obory. Pracovní příležitosti žen jsou často méně výhodné a prestiž jejich povolání také bývá

24 Hrdličková. Úvod do gender studies. Str. 49

25 Úvod do gender studies. Str. 50.

26 Úvod do gender studies. Str. 57

nižší. Výdělky žen bývají nižší než u mužů a časté jsou také složitější podmínky žen při nástupu do práce. Pro ženy jsou menší možnosti odborného a kariérového růstu a obtížněji dosahují řídicích a rozhodovacích pozic, a to ve sféře podnikatelské i veřejné. Existuje také skrytá diskriminace osob pečujících o děti, kterými jsou většinou ženy.²⁷

Ženská pracovní síla bývá považována za méně kompetentní a méně výkonnou v porovnání s mužskou pracovní silou a také za méně stabilní a málo perspektivní. To bez ohledu na skutečné chování žen a jeho výsledky. Naopak muži bývají považováni za lepší pracovníky, bez ohledu na skutečné individuální schopnosti, dovednosti a předpoklady pro výkon daného povolání či profese. Problémy, kterým ženy na pracovním trhu čelí, jsou ve všech evropských zemích podobné.²⁸

Trh práce většinou stále funguje spíše podle stereotypních představ a názorů než podle ohodnocení schopností a skutečného výkonu každého člověka. Svět práce je reálně stále světem mužským, zkonstruovaným a fungujícím dle mužských potřeb, zájmů a možností.²⁹

V mnoha společnostech stále převažuje tradiční model rodiny, kde je živitelem rodiny muž a o rodinu a děti pečuje žena. K udržení životního standardu je však třeba, aby byla zaměstnána i žena. Její příjem je chápán jako nutný, ale přitom doplňkový. Nepříznivé sociální dopady vyvolané výkonem péče o rodinu a děti zasahují tak především ženu, která musí zvládat povinnosti v domácnosti a současně i v zaměstnání. Žena většinou věnuje práci v domácnosti a péči o děti mnohem více času než muž.³⁰

27 Úvod do gender studies. Str. 57

28 Úvod do gender studies. Str. 58

29 Úvod do gender studies. Str. 58

30 Úvod do gender studies. Str. 58

3 Gender v jazyce

Během genderové socializace v rámci formování osobnosti si lidé předávají společenské hodnoty a normy týkající se genderu. Mezi nejdůležitější prostředky pro přenášení těchto signálů, stejně jako jiných kulturních zkušeností, patří jazyk. Společnost připisuje ženám a mužům různé role, má od nich různá očekávání. Přímo nebo implicitně vyjádřené informace o genderu se prolínají celým jazykovým systémem.

Pro tuto kapitolu byla hlavním zdrojem monografie Kateriny Kedron „Genderové aspekty ve slovanské frazeologii (na materiálu běloruštiny, polštiny a češtiny).

3.1 Genderová lingvistika

Gender studies jsou vědeckou disciplínou, která sleduje sociální a kulturně podmíněné rozdíly mezi muži a ženami ve společnosti. Poměrně novou oblastí gender studies je **genderová lingvistika**, která zkoumá jazyk, řeč a mluvní chování lidí z pohledu přítomnosti genderových vztahů. Tento směr vznikl na začátku 90. let 20. století. Jeho vývoj probíhal velmi intenzivně.³¹

Představitelé genderové lingvistiky zdůraznili, že následkem patriarchální povahy společnosti jazyk odráží svět a představy o něm z pohledu muže, představuje muže a vše s ním související jako normu a ženu a vše „ženské“ jako odchýlení od této normy.³²

Systematická analýza genderových aspektů jazyka začala v polovině 70. let 20. století, ale jednotlivé výzkumy zobrazování pohlaví v jazyce probíhaly už dříve (Charlotte Carmichael Stopes, Liz Jacobson, Dorothy Sayers, Mary Beard, Sophie Drinker, Mary Pitter).³³

S genderovou lingvistikou je spojována **feministická lingvistika**. Feministická lingvistika se na celou problematiku dívá z jednoho úhlu - jak se v jazyce odráží (diskriminované) postavení ženy ve společnosti. Přístup genderové lingvistiky je širší a obecnější. Feministická lingvistika je silně ideově zaměřena a bývá jí vytýkáno, že ovlivňuje objektivitu badatelů a zkresluje interpretaci informací a údajů a vede ke

31 Kedron Katerina. Genderové aspekty ve slovanské frazeologii. str. 32

32 Osnovy teorii henderu. str. 455

33 Osnovy teorii henderu. str. 456

spekulativním závěrům.³⁴

Obě disciplíny jsou velice propojené. Zabývají se stejnými problémy, používají stejnou nebo podobnou metodologii a údaje, které získávají, dále slouží jako společný výchozí materiál pro další výzkumy. Bádání je zaměřené na řeč mužů a žen v komunikační interakci. Výzkumy se zabývají hlavně rozdíly ve stylech komunikace mužů a žen, jejich mluvního chování v komunikaci. Dále vědci zkoumají, jak se projevují genderové vztahy v jazykovém systému a také při jeho realizaci v řeči a textech.³⁵

První významnou práci zabývající se výzkumem prezentace mužů a žen v jazyce je „Language and Woman's Place“ z roku 1975, jejíž autorkou je Robin Lakoff. Upozorňuje na androcentrismus v jazyce a nedocenění obrazu ženy, které jsou způsobeny tím, že jazykový obraz světa je stvořen muži. Na Lakoff navazuje Dale Spender v práci „Man Made Language“, vydané v roce 1980.³⁶

Názory na to, zda je podobnost ve způsobu vyjadřování mužů a žen, se liší, ale celkově z výsledků zkoumání vyplývá, že výrazné rozdíly nejsou, neexistuje „mužský“ a „ženský“ jazyk.³⁷

Od 70. let 20. století se tedy v evropské a americké sociolingvistice začínají provádět výzkumy. Od počátku 90. let 20. století pak i na Ukrajině. Zde se problematikou genderu zabývají rusisté O. Horoško, L. Kompanceva, O. Semykoljenova, L. Synelnykova, A. Šylina a další. Dále germanisté O. Bjessonova, O. Dudoladova, K. Piščykova a slavisté A. Archanhelska, N. Balandina. V ukrajinistice se tomuto tématu věnují F. Bacevyč, J. Puzyrenko, L. Stavyccka, O. Taranenko a další.³⁸

3.2 Genderové stereotypy v jazyce

Gender je determinován kulturou a od společnosti ke společnosti se může lišit. Každá konkrétní kultura, její normy, zvyky, morálka apod. určuje, co je nutné, aby se staly osoby mužského pohlaví muži a osoby ženského pohlaví ženami.³⁹

34 Kedron Katerina. Genderové aspekty ve slovanské frazeologii. Str. 33

35 Kedron Katerina. Genderové aspekty ve slovanské frazeologii. Str. 33

36 Osnovy teoriji henderu. str. 457

37 Osnovy teoriji henderu. str. 489

38 Sukalenko T.M. Hender jak sociolinhvistyčne poňatt'a.

39 Kedron Katerina. Genderové aspekty ve slovanské frazeologii. Str. 40

Lingvistika sleduje, jak se gender v kolektivním vědomí národa konstruuje a jak se projevuje v jazyce nebo při jeho realizaci – v řeči. Jedním ze zásadních pojmů, se kterým pracuje genderová lingvistika, jsou genderové stereotypy.⁴⁰

Charakteristiky, které obsahují stereotypy, jsou vzájemně propojené. Například se očekává, že žena bude mít jemný hlas, půvabný zevnějšek, bude laskavá, hodná na děti, emocionální, slabá, upovídaná apod. Ale očekávání máme i od její řeči, například že se nebude vyjadřovat sprostě. Pokud se její chování, a to i jazykové, neshoduje s očekáváním společnosti, může docházet k nedorozumění.⁴¹

Jedním z úkolů genderové lingvistiky je řešení otázky jak se vytváří genderové stereotypy a dostávají do vědomí jedinců. Genderová výchova začíná od raného dětství a řídí se hlavně stereotypy. Informace o genderu jsou sdělovány různými způsoby a prostředky. Jde například o oblečení, hračky, způsoby chování dospělých různého pohlaví, rozdílné chování dospělých k dívkám a chlapcům. Jednu z hlavních úloh procesu formování hodnot a norem vypovídajících o genderu a o stereotypech plní jazyk. Prostřednictvím jazyka se tyto hodnoty a normy předávají mezi členy společnosti a mezi generacemi.⁴²

Katerina Kedron uvádí různé jazykové formule, které ovlivňují naše chování od raného věku. Chlapci často slýchají: *Přece nebudeš fňukat. Nesmíš být jako holka. Jsi chlap.* Nebo v dospělosti: *Dokaž, že jsi chlap.* Pokud chlapec/muž chovat v souladu s těmito pokyny a pokud se mu „dokázat“ společnosti a sobě samému, že je muž, získá uznání: *Ty jsi pravý muž.*⁴³

3.3 Jazyková asymetrie

Jiné jazykovo-genderové výzkumy souvisí s prezentací mužů a žen v jazyce. Jejich nerovné zastoupení je nazváno jazykovou asymetrií. Převaha se přichyluje k mužskému pohlaví. Tento jev bývá také označován termínem androcentrismus v jazyce.⁴⁴

Muž je v jazyce zobrazován jako hlavní, důležitý, žena jako druhořadá a méně

40 Kedron Katerina. Genderové aspekty ve slovanské frazeologii. Str. 41

41 Kedron Katerina. Genderové aspekty ve slovanské frazeologii. Str. 41

42 Kedron Katerina. Genderové aspekty ve slovanské frazeologii. Str. 41

43 Kedron Katerina. Genderové aspekty ve slovanské frazeologii. Str. 42

44 Kedron Katerina. Genderové aspekty ve slovanské frazeologii. Str. 43

důležitá než muž. Vědci také upozorňují na skutečnost, že jazyk svět znázorňuje z pozice muže a žena zůstává „neviditelná“. A pokud je žena „viditelná“, je to z důvodu, aby se zdůraznila její závislost na muži a její druhořadý status.⁴⁵

Podle názoru feministicky zaměřených vědců jazyková asymetrie představuje sexismus v jazyce – projev diskriminace žen ve společnosti. Jazyk ovlivňuje myšlení mluvčích, proto je asymetrie jazyka jednou z nepřímých příčin přítomnosti sexismu ve společnosti. Feministické práce přitom vybízejí k popírání sexismu v jazyce.⁴⁶

Asymetrie jazykového systému se projevuje ve frazeologii. Frazeologismy často hodnotí mužské a ženské vlastnosti a také odráží patriarchální společnost, která odsunuje ženy do podřadné role.⁴⁷

Nejrozšířenějšími příklady sexismu v jazyce jsou genderové stereotypy a také „neviditelnost“ žen v jazyce. Anne Pauwels v knize „Women changing language“ (1998) zmiňuje společné rysy zobrazení pohlaví na základě zkoumání různých jazyků.⁴⁸ Mezi tyto rysy patří zobrazování muže jako normy, a ženy jako odchýlení od této normy. Příkladem je používání generického maskulina, které označuje zároveň muže i ženu, ale má formu gramatického mužského rodu. Tím se žena v jazyce stává „neviditelnou“. Pokud je zviditelněna, je to pouze proto, aby bylo zdůrazněno právě odchýlení od normy, tedy muže. Lexikální a gramatické formy ženského rodu závisejí a často se i vytvářejí od forem mužského rodu. Zobrazování mužů a žen v jazyce má stereotypní charakter.⁴⁹

Při zkoumání projevů genderové asymetrie v jazyce je základním problémem gramatická kategorie rodu. Diskuse, které probíhají kolem opozita mužský rod – ženský rod, se týkají toho, že první člen je nepříznakový, druhý příznakový. „Slabý“ (nepříznakový) člen má schopnost vystupovat v pozici neutralizace gramatického významu, má „obecně kategoriální význam“. Mužský rod použitý jako nepříznakový se označuje termínem **genderové maskulinum**. Protože genderové maskulinum má funkci nepříznakového členu protikladu, posunuje jazykový systém na svou stranu.⁵⁰

V češtině mají životná a neživotná maskulina na rozdíl od feminin a neuter odlišnosti ve skloňování, s čímž souvisí syntaktické shody dalších slovních druhů.

45 Osnovy teorii henderu. str. 460

46 Kedron Katerina. Genderové aspekty ve slovanské frazeologii. Str. 33

47 Osnovy teorii henderu. str. 455

48 Osnovy teorii henderu. str. 461

49 Osnovy teorii henderu. str. 461

50 Kedron Katerina. Genderové aspekty ve slovanské frazeologii. Str. 44

Východoslovanské jazyky a jsou v tomto smyslu vyrovnanější, více symetrické. Tvary životných a neživotných maskulin a feminin ve tvaru nominativu plurálu a sloves minulého času se shodují. Nevyskytují se zde tedy případy použití generického maskulina. Čeština používá formu mužského rodu v případech, kdy jde o skupinu lidí, jejíž složení není známo nebo je ve skupině alespoň jeden muž, a dochází tak k vynechávání informace o ženách.⁵¹

Mluvčí neuvažuje o rodu jako o záležitosti gramatické, ale uvědomuje si sémantické spojení rodové kategorie s pojmem pohlaví. Vzniká tak potřeba vyjadřovat se neutrálně nebo obecně o osobách různého pohlaví nebo o osobách, jejichž pohlaví není předem známé. Tato potřeba má sociokulturní podklady, a patří mezi ně i posílení postavení žen ve společnosti. Otázka obecného rodu má spíše normativní povahu, protože v jazycích jsou prostředky, které tuto kategorii zastupují. Jedním z těchto prostředků je generické maskulinum, neboť mužský rod je nepříznakový ve vztahu k ženskému a zcela splňuje funkci obecného rodu.⁵²

Používání generického maskulina je předmětem diskuzí a bývá pokládáno za negativní a urážející ženy, protože je v jazyce zneviditelnuje. Snaha používat oslovení typu *milé kolegyně a milí kolegové* místo *milí kolegové* a uvádět formy mužského a ženského rodu je dnes v českém prostředí běžné. Zviditelnění ženy uvedeným způsobem není tak obvyklé v ukrajinštině. Stejně jako je tomu s příklady používání generického maskulina tam, kde by se mohl a podle logiky měl použít ženský rod, např. oslovení žen v mužském rodě, i když v jazyce existuje „ženský“ ekvivalent. To může vyžadovat oficiální styl, jako v ukrajinštině, kde se názvů povolání ženského rodu využívá pouze v běžné řeči, ale ne v oficiálních textech nebo projevech.

Mezi příklady sexismu v ukrajinštině patří hlavně používání podstatných jmen a zájmen v rodu mužském, když se nejedná o konkrétní pohlaví, a může označovat muže i ženu zároveň. Ve větě „*До мене підійшов студент з мого курсу*“ podstatné jméno mužského rodu „студент“ označuje osobu mužského pohlaví. Ale ve větě „*Кожен студент має писатися тим, що навчається в цьому університеті*“ podstatné jméno mužského rodu neoznačuje konkrétní osobu mužského pohlaví, ale týká se všech studentů, tedy pohlaví mužského i ženského. Ale tím, že bylo použito slovo mužského

51 Kedron Katerina. Genderové aspekty ve slovanské frazeologii. Str. 45

52 Kedron Katerina. Genderové aspekty ve slovanské frazeologii. Str. 45

rodu, vnímáme to tak, že se jedná pouze o muže. Dalšími slovy, která vynechávají informaci o ženách, jsou např. “громадянин”, “пасажир”, “перехожий”, “виборець”.⁵³

Takové používání slov mužského rodu pro označení člověka nezávisle na pohlaví vede k tomu, že ženy mizí s prostoru jazyka, stávají se „neviditelnými“.⁵⁴

Dále se sexismem v jazyce souvisí tzv. lexikální lakuny. Jedná se hlavně o případy, kdy k označení profese, kterou může vykonávat muž i žena, existuje jen forma mužského (nebo ženského) rodu.⁵⁵ Často jsou to prestižní profese a funkce, které byly po dlouhou dobu pro ženy nedostupné (v ukrajinštině jsou to například slova: *юрист, хірург, директор, менеджер, професор, депутат, міністр, президент*). Přestože dnes se na těchto místech často objevují ženy, používání forem mužského rodu je v jazyce zneviditelňuje.⁵⁶ Mužský rod se používá dokonce i ve sférách, kde ženy tvoří značnou část, např. *викладач, бухгалтер, модельєр, стиліст, дизайнер, повар*. A naopak, některé názvy méně prestižních profesí existují jen ve formě ženského rodu: *педикюрша, манікюрниця, покоївка*.⁵⁷

Lexikální lakuny existují v mnoha jazycích (neexistuje forma ženského rodu) a stejně tak i morfologická asymetrie (forma ženského rodu se vytváří z rodu mužského). To svědčí o tom, že forma mužského rodu je na prvním místě, a forma rodu ženského je sekundární a závislou.⁵⁸

V jazyce se také projevuje tradiční rozdělení činností mužů a žen. Ženy jsou spojovány s domácností, dětmi, tedy soukromou sférou. Muži jsou spojováni s obchodem, kariérou – sférou veřejnou. To vysvětluje fakt, že mnoho slov souvisejících s veřejnou sférou je rodu mužského, a se sférou soukromou jsou rodu ženského.⁵⁹

53 Основи теорії гендеру. с. 462

54 Основи теорії гендеру. с. 463

55 Основи теорії гендеру. с. 463

56 Основи теорії гендеру. с. 463

57 Основи теорії гендеру. с. 463

58 Основи теорії гендеру. с. 464

59 Основи теорії гендеру. с. 465

4 Onomastika a antroponomastika

V této kapitole vysvětlím pojmy onomastika a antroponomastika a uvedu představitele ukrajinské antroponomastiky.

4.1 Onomastika

Onomastika je nauka o vlastních jménech, jejich povaze, tvoření, vzniku a rozšíření. Vlastní jméno je jméno pojmenovávající jednotlivinu v rámci téhož druhu. Vlastními jmény se označují např. živé bytosti, a to osoby, zvířata, národy, obyvatelé, bytosti personifikované, dále nebeská tělesa, zeměpisné jevy, lidské výtvořiny a zařízení atd. Opakem vlastních jmen jsou jména obecná, která spojují jedince stejné nebo si podobné. Vlastní jména tyto jedince izolují, odlišují od jiných objektů.⁶⁰

Předmětem onomastického výzkumu jsou vlastní jména (onyma, propria). Jsou to jazykové jednotky, které v protikladu k apelativům (jménům obecným) na nepojmové bázi pojmenovávají komunikativně individualizované objekty. Hlavní funkcí vlastních jmen je propriálně pojmenované objekty v rámci objektů téhož druhu individualizovat, diferencovat a lokalizovat.⁶¹

Onomastika se dále dělí na podskupiny, z nichž největší jsou antroponomastika (nauka o vlastních jménech osobních), toponomastika (nauka o vlastních jménech zeměpisných) a chrématonomastika (nauka o pojmenovávání věcí).

4.2 Antroponomastika

Antroponomastika je nauka o vlastních jménech osob. Předmětem jejího zkoumání je vlastní jméno člověka nebo skupiny lidí. Rozlišují se např. jména rodná, jména po otci, příjmení, přezdívky, pseudonyma, patronyma, metronyma. Skupinová antroponyma dělíme na jména obyvatelská a etnonyma.

60 Rudolf Šrámek. Úvod do obecné onomastiky. Str. 1

61 Rudolf Šrámek. Úvod do obecné onomastiky. Str. 11

4.3 Ukrajinská antroponomastika

Za zakladatele slovanské onomastiky je považován slavista F. Miklošyč, který v letech 1860-1874 publikoval tři důležité výzkumy slovanských osobních a zeměpisných názvů. První prací o ukrajinských příjmeních byl článek A. I. Stepovyče „Заметка о происхождении малорусских фамилий“, který vyšel v roce 1882. Další články napsali M. F. Cumcov a V. Jastrebov. Velmi významné jsou onomastické práce V. Ochrymovyče a I. Franka. Ochrymovyč se v práci „Знадоби до пізнання народних звичаїв і поглядів правних“ zabývá přízvisky a jejich vznikem. Franko vydal práci „Причинки до української ономастики“.

Systematické zkoumání východoslovanské antroponymie začalo poměrně nedávno, v posledních 40-50 letech, ale za tuto dobu ukrajinská antroponomastika dosáhla velkých úspěchů. V Institutu lingvistiky Akademie nauk Ukrajiny byly vydány slovníky vlastních jmen. Mezi první pokusy o vytvoření slovníku příjmení patří „Довідник українських прізвищ“ od J. K. Red'ka (Kyjev 1969), který obsahuje téměř 4000 antroponym.⁶²

Další práce, které se zabývaly problematikou ukrajinské antroponomie jsou „Сучасні українські прізвища“ od J. K. Red'ka (Kyjev 1960), „Антропонімія Закарпаття“ od P. P. Čučky (Užhorod, 1970), „З історії української антропонімії“ od M. L. Chudaše (Kyjev, 1977), „Українська антропонімія XVI. ст. Чоловічі іменування“ od R. Y. Kersty (Kyjev 1984), „Слов'янські автохтонні особові власні імена в побуті українців XIV. – XVII. ст.“ Dále byly vydány práce týkající se antroponimiky od I. D. Suchomlyna, I. M. Železnjak, S. P. Bevzenka, V. V. Nimčuka, O. B. Tkačenka, A. M. Zaleskeho, O. D. Nedilko a dalších.⁶³

62 MASENKO, L. T. Ukrajinski imena i prizvyšča, str. 3

63 MASENKO, L. T. Ukrajinski imena i prizvyšča, str. 4

5 Ukrajinská příjmení

Příjmení tvoří ve slovní zásobě zvláštní skupinu. Jsou zbavena významu slova, z něhož vznikla, často se od něj mohou lišit pravopisem i skloňováním.

Dědičná příjmení se postupně vyvinula z nedědičných příjmí (přízvisek), kterými se rozlišovali lidé stejného jména v obci nebo v jiném kolektivu. Každá generace mohla být označována jiným příjmím, nebo jeden člověk mohl mít příjmí několik.

Hlavně označení podle otce vedlo k dědičnosti příjmí. Ve městech bylo bližší označení člověka důležitější než na vesnici, protože na poměrně malé ploše žilo hodně lidí. Obyvatelé měst se více než vesničané od sebe lišili zaměstnáním a původem z různých míst. Příjmí tak vznikala podle jména otce, případně matky, podle profese, funkce, sociálního zařazení, místa původu nebo místa bydliště.

Dalším zdrojem pro vznik příjmí byly vlastnosti člověka, fyzické i duševní. Příjmími a příjmeními se stávaly i různé charakteristické slovní obraty, narážky na příhody. Tato příjmení nositeli lichotí, haní ho nebo zesměšňují.

Příjmení prošla dlouhým vývojem a ten v nich zanechal stopy. Příjmení svou podobou odrážejí hláskoslovné, morfologické a lexikální změny i společenské změny v životě národa. Proto mezi nimi bývají i taková, která vznikla ze slov už neužívaných. Také se udržela příjmení vzniklá z křestních jmen, která se dnes již neužívají. Příjmení vznikala i ze slov, která odráží nářečí.

5.1 Vznik a vývoj ukrajinských příjmení

Příjmení vznikla poměrně nedávno. Dříve měli lidé jen jména. Časem ale byla potřeba odlišit se od ostatních lidí stejného jména, proto se ale společně s těmito jmény začaly používat ještě určité odkazy na otce nebo na místo, odkud člověk pocházel.

Ve staré Rusi jsou z letopisů a dalších památek známy osoby, které měly jen jména: Олег, Святослав, Нестор, k nimž někdy přidávali název po otci: *Давид Игоревич, Давид Святославович*.⁶⁴

Až ve 13. století se objevují názvy přidávané ke jménům, která můžeme

64 REĎKO, J. K., Dovidnyk ukrajinskykh prizvyšč. str. 32

považovat za příjmení. Byla to individuální příjmi (přízviska), ale ještě nepřecházela na potomky.⁶⁵

Poprvé se v ukrajinských památkách ze 14. až 15. století objevují příjmení v dnešním pojetí: *князь Іван Васильович Чорторийський, пан Іван Чорний, пон Волчко Рогатинський*. Samozřejmě se jedná o příjmení lidí, kteří patřili k tehdejší vysoké společnosti – nakupovali a prodávali majetek, přepisovali jej na děti nebo rodiče, bylo tedy potřeba sepsat určité dokumenty, a k tomu pouhé jméno nestačilo. Pro děti bylo výhodné, aby jejich příjmení svědčilo o tom, že jsou zákonnými dědici svého předka. Tímto způsobem se z individuálních přízvisk (příjmí) stávala dědičná příjmení.⁶⁶

Zanedlouho se dědičná příjmení stala nutností i u měšťanstva. Tito lidé byli svobodní, zabývající se převážně řemeslem nebo obchodem. Vlastnili domy a patřili do tzv. cechu, a potřebovali určité dokumenty, tedy i příjmení. Během 16. až 17. století měla většina obyvatel ukrajinských měst příjmení.⁶⁷

Většinu obyvatel celé Ukrajiny ale tvořili venkované, a ti ještě dlouho žádná příjmení zanesená v dokumentech neměli. Ani je nepotřebovali, při práci jim stačila jména a přezdívky. Změna nastala až na konci 18. století, kdy byla zavedena povinná vojenská služba v ruské i rakouské armádě. Branci byli zapisováni příjmením, kterým se většinou stalo přízvisko.

Koncem 18. a počátkem 19. století v rámci Ruského a Rakousko-uherského impéria tedy i ukrajínští venkované získávají příjmení.⁶⁸

5.2 Ukrajinská příjmení ze sémantického hlediska

Z hlediska sémantiky základu příjmení Reďko rozdělil ukrajinská příjmení do čtyř velkých skupin: příjmení odvozená od osobních jmen, od místa původu nebo bydliště, od profese, funkce, činnosti, nebo od individuálních vlastností prvního nositele.

65 REĎKO. J. K., *Dovidnyk ukrajinskych prizvyšč*. Str. 33

66 REĎKO. J. K., *Dovidnyk ukrajinskych prizvyšč*. Str. 33

67 REĎKO. J. K., *Dovidnyk ukrajinskych prizvyšč*. Str. 33

68 REĎKO. J. K., *Dovidnyk ukrajinskych prizvyšč*. Str. 33

5.2.1 Příjmení odvozena od osobních jmen

Příjmení, jejichž základem se stalo osobní jméno, tvoří obrovskou skupinu, a to se netýká jen příjmení ukrajinských. Osobní jména otce, případně matky, se stávala příjmeními buď neobměňená, či obměňená. Podle Red'ka se základem pro příjmení stalo více než 200 osobních jmen.⁶⁹

Příjmení vytvořená z ženských jmen podle Red'ka zaujímají 6% příjmení odvozených od osobních jmen. To poukazuje na skutečnost, že potomci obvykle získávali přízvisko (příjmení) podle jména otce a jen ve výjimečných případech podle jména matky. Když byl otec neznámý, brzy zemřel nebo odjel a o rodinu se tak starala jen matka, děti získaly příjmení vytvořené na základě jejího jména: *Маланчин, Горпинич, Одокієнко, Гасюк*.

Existují také příjmení, která se vytvořila z pojmenování matky podle jména manžela: *Гнатишин, Гнатишак, Павлишин, Павлишак* (z pojmenování Гнатиха, Павлиха).

Pojmenování vytvořená z ženských jmen, např. *Паращин, Оленчин*, se mohla stát příjmeními nejen dětí, ale i manžela v případě, že manželka byla bohatší nebo ze známějšího rodu, nebo měla výraznější vlastnosti.

Ženská jména zdobnělá (*Ганусик, Калинка, Паранька*) nebo zveličelá (*Дочило з Докія*), se mohla stát příjmeními potomků také v nezměněné formě, ale koncové **-a** se často změnilo na **-o** (*Галько, Катречко, Наталушко*).

Mezi příjmení tvořená z ženských jmen patří i taková, která pravděpodobně nebyla pojmenováním dětí po matce. Příjmení typu *Марусій, Парасій, Калинчій* byla nejspíš původně sarkastickými pojmenováními chlapců, kteří se zamilovali do dívek těchto jmen.

5.2.2 Příjmení odvozená od původu nebo místa bydliště

Další velkou skupinou jsou příjmení, která vznikla z místních jmen. Lidé byli často označováni podle místa původu nebo místa předchozího bydliště zakladatele rodu. Obzvlášť tomu tak bylo v případech, kdy člověk nebyl místní, a všechny zajímalo, odkud

69 REĐKO. J. K., *Dovidnyk ukrajinskych prizvyšč.* str. 35.

přišel, odkud pochází. Pojmenování pak přecházelo na děti, i když se narodily už na novém místě a stalo se jejich příjímím, později příjmením. Základem těchto příjmení mohou být názvy zemí, měst, vesnic, řek, hor atd. Zde je pár příkladů: *Турчин, Литвиненко, Руснак, Мазуренко, Гуцул, Коломієць, Домбровський/-а*.

5.2.3 Příjmení odvozená od názvu profese nebo sociálního zařazení

Velkou skupinu tvoří i příjmení, která vznikla z názvů sociálních skupin, podle profese nebo funkce, i další činnosti. Tato příjmení jsou zajímavá z pohledu historie kultury, zobrazují společenský život na Ukrajině.

Příjmí vytvořená podle profese se snadno předávala na potomky a stávala se příjmeními, i samotná profese často přecházela z pokolení na pokolení. Ne vždy ale příjmení označovalo skutečnou profesi nebo postavení nositele.

Na potomky pojmenování přecházelo jako příjmení buď v nezměněné formě, nebo s pomocí různých sufixů.

Do této skupiny patří například tato příjmení: *Шевцов(а), Кравченко Слободянюк, Мельник, Пастух*.

5.2.4 Příjmení odvozená od individuálních vlastností

Velkou část ukrajinských příjmení tvoří také příjmení, jejichž základem je nějaká charakteristická vlastnost člověka, fyzická nebo duševní, která ho odlišovala od ostatních. Tato příjmení vznikala z přívěsků. Přívěska mohla být založena na pozitivních i negativních vlastnostech, většina však měla zesměšňující význam.

Tato příjmení charakterizují člověka, označují části těla, zejména ty nápadné a odchýlné od normálu. Jsou to například příjmení *Довгаль, Головатий, Носенко, Безручко, Білак, Мовчан*.

5.2.5 Jiné způsoby vzniku příjmení

Značnou část příjmení nelze zařadit do těchto hlavních skupin. Tato příjmení

vznikala z přízvisk a odráží svět, v němž se lidé pohybovali. Menší skupiny příjmení jsou odvozena od číslovek (*Третьак*), názvů zvířat (*Сорока*), názvů pokrmů a potravin (*Борци*), předmětů (*Шило*) přírodních jevů (*Мороз*).

5.3 Ukrajinská příjmení ze slovtvorného hlediska

Příjmení se řadí mezi podstatná jména. Podle původu, stavby a také podle morfologických vlastností je můžeme rozdělit na dvě hlavní skupiny: příjmení typu přídavných jmen a příjmení typu podstatných jmen.

5.3.1 Příjmení typu přídavných jmen

Do této skupiny patří příjmení ve formě složených přídavných jmen a přídavných s koncovkou **-ий (-ій)** v příjmeních mužských a s koncovkou **-а (-я)** v příjmeních ženských. Jejich velkou část tvoří příjmení se sufixy **-ськ-, -цьк-, -зьк-** (*Кульчицький/-а*, *Барановський/-а*, *Чайковський/-а*, *Островський/-а*). Ostatní příjmení ve formě složených přídavných jmen poukazují na místo bydliště (*Підмогильний/-а*, *Заболотний/-а*, *Задорожний/-а*, *Нагорний/-а*), činnost (*Лановий/-а*, *Гуменний/-а*) nebo na individuální vlastnost (*Кучерявий/-а*, *Жилавий/-а*). Příjmení ze složených přídavných jmen je méně. Jedná se o přídavných pasivní na **-ний** (*Невінчаний/-а*, *Мальований/-а*), méně často na **-лий** (*Зайшлий/-а*, *Погорлий/-а*).

Dále do této skupiny řadíme příjmení ve formě krátkých přídavných jmen a přídavných. Těchto příjmení nevzniklo mnoho. Existují paralelní formy příjmení typu *Глух-Глухий/-а*, *Куц — Куций/-а*, *Білокур - Білокурый/-а*. Z krátkých přídavných vznikla příjmení typu *Бажан*, *Кохан*, *Чекан*.

Velkou skupinu tvoří příjmení ve formě přivlastňovacích přídavných jmen. Vznikla jako pojmenování dětí podle jména nebo přízviska otce nebo matky pomocí sufixů **-ів, -ов, -ев, -ин, -їн** (*Андрухів*, *Марусин*). Příjmení, která končí na **-ишин (-їшин)**, jsou vytvořena od pojmenování matky na **-иха** (*Павлишин - Павлишин*, *Гаврилишин — Гавриліха*).

5.3.2 Příjmení typu podstatných jmen

Příjmení se vytvářela způsobem morfologickým, syntakticko-morfologickým a lexikálně-sémantickým.

5.3.2.1 Morfologický způsob tvoření příjmení

Tento způsob tvoření příjmení spočívá ve vytváření nových antroponym pomocí sufixů, které se připojují ke jmennému základu. Podle Red'ka je těchto sufixů přibližně 150. Můžeme je rozdělit do několika skupin.

Mezi sufixy patronymické a metronymické patří ty, které vytvářejí příjmení od osobního jména, názvu profese nebo sociálního postavení, národnosti nebo vlastností zakladatele rodu (*Петренко* — syn Петра, *Ковальчук* — syn Коваля).

Další skupinu tvoří sufixy s významem příslušnosti k nějakému území či místu. (*Поліщук, Коломієць, Мазуренко*).

Třetí skupinou jsou sufixy s deminutivním nebo augmentativním významem (*Іванюра, Старух*).

Další skupina sufixů má atributivní význam (*Бородач, Довгань, Мудрак*).

Poslední skupinou jsou agentivní sufixy, označují tedy osobu podle činnosti, kterou vykonávala (*Наливайко, Смішко*).

5.3.2.2 Příjmení vytvořená způsobem syntakticko-morfologickým

Příjmení vytvořená tímto způsobem jsou složena ze dvou nebo více slovních základů a jsou méně běžná. Komponenty, z nichž se skládají tato příjmení, mohou mít různou povahu. Patří mezi ně například tyto kombinace: přídavné jméno + podstatné jméno (*Кривонос, Білоус, Криворучко, Голобородько*), podstatné jméno + sloveso (*Козоріз, Пивовар, Лисобий*), příslovce + sloveso (*Лихоград, Скороход, Пустовар*).

5.3.2.3 Příjmení, která vznikla sémantickým způsobem

Tato příjmení se formálně neliší od svého lexikálního základu. Neužívá se tedy žádných dalších slovotvorných prostředků: *Богдан, Кирило, Мельник, Коваль, Заець*.

6 Praktická část – rozdělení příjmení

V této části rozdělím 649 příjmení ze sémantického a morfologického hlediska.

Příklady příjmení jsou vybrány ze seznamu nejčastějších příjmení na Ukrajině <https://sites.google.com/site/uaname/popularnist-prizvis>. Tento seznam je založen na vzorku 6 710 000 obyvatel Ukrajiny. Podle sčítání lidu 1. března 2010 má Ukrajina 45 923 233 obyvatel.

6.1 Ukrajinská příjmení se sémantického hlediska

Celkem 649 příjmení rozdělím ze sémantického hlediska do těchto skupin: příjmení, jejichž základem je osobní jméno mužské nebo ženské, příjmení, jejichž základem je název profese nebo sociálního zařazení, příjmení, jejichž základem je individuální vlastnost nositele, příjmení, jejichž základem je zvíře, příjmení, jejichž základem je původ nebo místo bydliště nositele, a další menší skupiny.

6.1.1 Příjmení, jejichž základem je osobní jméno mužské

Zde uvádím jména, ze kterých vzniklo nejvíce příjmení a příklady příjmení:

Григорій: Григорчук, Григоренко, Грищенко, Гринюк, Грицюк, Грицай, Грищук, Гринь, Гринчук, Грищенко, Григорєва, Гришко, Гринько

Іван: Іванчук, Івченко, Івасюк, Іващенко, Іванов(а), Іванченко, Іванюк, Іваненко

Василь: Васильчук, Василюк, Васильєв(а), Васильченко, Василенко, Ващенко, Ващук

Олександр, Александр: Олексенко, Олексюк, Алексєєв(а), Алексєєв(а), Александров(а), Олексієнко, Лещенко,

Андрій: Андрєєв(а), Андрєєв(а), Андрущенко, Андруцук, Андрійчук, Андрієнко

Петро: Петриченко, Петрик, Петровський, Петренко, Петрук, Петров(а),

Роман: Романченко, Романчук, Романюк, Роман, Романов(а), Романенко

Михайло: Михайлов(а), Михайловський, Михальчук, Михайлюк, Михайленко

Степан: Степанов(а), Стеценко, Степанюк, Степаненко, Стецюк

Федір: Федорук, Федорчук, Федоров(а), Федоренко, Федорченко
Павло: Павловський, Павленко, Павлюк, Павлик, Павлов(а)
Гаврило: Гаврилов(а), Гавриш, Гавриленко, Гаврилюк
Лук'ян: Лук'янчук, Лук'янов(а), Лук'яненко, Луценко, Луцик
Сава: Савенко, Савченко, Савчук, Савицький, Савіцький,
Микола Никола: Ніколайчук, Ніколаєв(а), Ніколенко, Ніколаєнко
Микита: Микитенко, Микитюк, Нікітенко, Нікітін(а)
Данило: Даниленко, Данильченко, Данилюк, Данілов(а)
Семен: Семененко, Семенчук, Семенов(а), Семенюк
Ілля, Ілько: Ільницький, Ільїн(а), Ільченко, Ільчук
Кирило: Кирилюк, Курило, Кириленко, Кириченко
Сидір: Сидорук, Сидоренко, Сидорова, Сидорчук
Хома, Фома: Хоменко, Фоменко, Фоміна, Хомич
Яків: Яценко, Яценко, Ящук, Яцюк
Мирон: Мироненко, Миронюк, Мирончук, Миронов(а)
Єфим, Юхим: Євтушенко, Юхименко, Ющенко, Єфіменко
Ігнат, Гнат: Ігнатенко, Гнатенко, Гнатюк,
Макар: Макаров(а), Макаруч, Макаренко
Герасим: Герасимчук, Герасименко, Геращенко
Максим: Максимчук, Максимов(а), Максименко
Назар: Назарчук, Назаров(а), Назаренко
Кузьма: Кузьменко, Кузьмич, Кузьміна
Кость, Костянтин: Костенко, Костюк, Костюченко
Ярема, Єремія: Яременко, Яремчук, Єременко
Антон: Антонюк, Антонов(а), Антоненко

Další příklady příjmení odvozených od mužských osobních jmen:

Нечипоренко, Нечипорук (Ничипір), Тимченко, Тимчук (Тимко, Тимофій), Панченко, Панчук (Пантелеймон), Терещенко, Терещук, (Терешко, Терентій) Демченко, Демчук, (Демко, Дем'ян), Пащенко (Пахом), Ярошенко, Ярош (Ярош Єрофій), Іщенко, Іщук (Ісько), Демиденко (Демид), Філоненко (Філон, Филимон), Осипенко (Осип, Йосип), Лазаренко, Лазоренко (Лазар), Лавренюк (Лаврентій), Ісаєв(а),

Саєнко (Ісай), Вакуленко (Вакула), Богдан, Богданов(а) (Богдан), Артеменко, Артюх (Артем), Пархоменко (Пархом), Проценко, Процюк (Прокіп), Авраменко, Абрамов(а) (Аврам), Герман (Герман), Адаменко (Адам), Сергієнко, Охріменко (Охрім), Гордієнко, Гордійчук (Гордій), Дорошенко, Дорош (Дорош), Левченко, Левчук (Лев, Левко), Оніщенко, Оніщук (Онисько, Онисим), Кононенко (Конон), Борисенко (Борис), Супрун (Супрун, Сопрон), Омельченко, Омельчук (Омельян), Корнієнко, Корнійчук (Корній, Корнелілій), Харченко, Харчук (Харко, Харитон), Свириденко (Свирид), Мосійчук (Мусій, Мойсей), Сафонов(а), Сергєєв(а) (Сергій), Янчук (Ян), Устименко (Устим), Єрмоленко, Ярмоленко, Єрмаков(а) (Єрмак, Єрмолай), Франчук (Франко), Логвиненко (Логвин), Федченко, Любченко (Любко, Любомир), Єгоров(а) (Єгор, Георгій), Онопрієнко (Онопрій), Лукаш (Лукаш), Трохименко (Трохим), Єфремова (Єфрем, Охрім), Федотов(а) (Федот), Даценко, Дацюк, (Дацько, Данило), Леонов(а) (Леон), Тищенко, Тищенко (Тихон), Стасюк (Станіслав), Якименко, Якимчук, (Яким)

6.1.2 Příjmení, v jejichž základu je ženské jméno

Jen čtyři příjmení ze zkoumaného materiálu jsou pravděpodobně odvozena z osobních jmen ženských: *Доценко (Євдокія), Марущак (Марія), Фещенко, Фесенко (Федосія)*. Některé zdroje ale uvádějí, že příjmení *Фесенко* může být odvozeno od mužského jména.

6.1.3 Příjmení, jejichž základem je název profese nebo sociálního zařazení:

Druhou největší skupinu tvoří příjmení odvozená od názvu profese nebo sociálního zařazení nositele. Ve zkoumaném materiálu bylo těchto příjmení 141. Můžeme je pro větší přehlednost rozdělit do několika menších skupin:

Mnoho příjmení (66) je odvozeno od názvů profesí souvisejících s průmyslem a řemeslem: *Шапвалов(а), Шаповал, Ткаченко, Ткачук, Ткачов(а), Ткач, Мельничук, Мельник, Мельниченко, Мірошніченко, Мірошніченко, Мірошніченко, Бондар, Боднарчук, Боднар, Бондарчук, Бондарук, Бондаренко, Шевчук, Шевченко, Шевцов(а), Швець, Слюсар, Слюсаренко, Кравцов(а), Кравець, Кравченко, Кравчук, Колесник, Колесніков(а), Колісніченко, Колісник, Колеснік, Ковальов(а), Ковальчук,*

Ковальський/-а, Коваленко, Коваль, Гончарук, Гончар, Гончаренко, Гончаров(а), Скляр, Олійник, Тютюнник, Гонтар, Винник, Резніченко, Столяр, Різник, Лимар, Майстренко, Стельмах, Токар, Тесленко, Кушніренко, Муляр, Котляр, Калашиник, Ситник, Кушнір, Колодій, Кузнецов(а), Кузнецов(а), Кожухар, Линник.

Ostatních 75 příjmení v této skupině poukazuje na další různé profese a činnosti: třídní rozdělení obyvatel: *Слободянюк, Слободян, Слободяник, Бурлака*, administrativní funkce: *Корольов(а), Мостовий/-а, Король, Писаренко, Войтенко, Войтович, Войтюк, Присяжнюк, Вознюк, Возний*, příjmení související s vojenskou službou: *Козак, Козачук, Козаченко, Козачок, Запорожець, Гетьман, Сердюк, Гармаш*, obchodem: *Шинкаренко, Крамаренко, Чумаченко, Чумак*, venkovským hospodářstvím: *Овчаренко, Пастух, Стаднік, Пастушенко, Пасічник, Стадник, Чабан, Гаїдай, Чередніченко, Чередниченко, Коновалов(а), Коноваленко, Коновал*, lesním hospodářstvím, myslivectvím a rybářstvím: *Лісовий/-а, Стрілець, Рибалка, Рибак, Рибалко*, s organizací práce nevolníků: *Гайдук, Стороженко, Гуменний, Сторожук*, službou u dvora: *Кухар, Кучерук, Кучеренко, Кучер*, osvětou a uměním: *Співак, Цимбалюк, Музиченко, Цимбал, Музика, Кобзар, Скрипка, Дудка, Скрипник, Дудник, Гоменюк*, církevními funkcemi: *Попович, Попов(а), Дячук, Дяченко, Паламарчук, Пономарьов(а), Пономаренко, Титаренко*, příležitostnou prací: *Трачук, Трач, Фурман*, nebo bojem za osvobození: *Дейнека*.

6.1.4 Příjmení odvozená od individuálních vlastností nositele

Příjmení, která jsou odvozena od fyzických a psychických vlastností nositele, je 82. Opět je můžeme rozdělit do několika menších skupin:

Příjmení popisující postavu celkově: *Довгань, Малий/-а, Довгий/-а, Довгаль, Куценко, Довженко, Мальцев(а), Величко, Гладкий/-а, Гладун*, příjmení popisující jednu konkrétní část těla: *Головка, Головатий/-а, Головач, Головченко, Головань, Головатюк, Носенко, Зубенко, Щербатюк, Щербаков(а), Щербина, Зубко, Тригуб, Щербань, Майборода, Щербак, Карнаух, Чуб*, příjmení popisující vlasy, vousy, barvu očí, pleti: *Лисенко, Білоус, Лисак, Чуприна, Усенко, Чорний/-а, Сірий/-а, Рудий/-а, Сивак, Білий/-а, Руденко, Сіренко, Рудь, Біленко, Білан, Черняк, Білик, Черненко, Рудик, Лисий/-а, Кучерявий/-а, Чернишов(а), Чернов(а), Чернега, Черниш*. Některá příjmení upozorňují na fyzické vady, nedostatky, zvláštnosti: *Горбатюк, Криворучко*,

Горбань, Горбенко, Глушко, Горбач, Кривенко, Косенко, Кривий, Дзюба, Заїка, Шульга, Моргун. Mezi příjmení, která poukazují na psychické vlastnosti patří: *Мовчан, Глуценко, Добровольський/-а, Гаркуша, Скорик, Крикун, Скороход, Дикий/-а, Швидкий, Чуйко, Смірнова, Скакун, Мозговий/-а, Радченко, Нечитайло.*

6.1.5 Příjmení, jejichž základem název zvířete

Příjmení, která jsou odvozena od názvů zvířat, je poměrně hodně - 77, většinu tvoří příjmení, která vznikla od názvů ptáků:

ptáci: *Кулик, Жук, Сорока, Голуб, Чайка, Шпак, Зозуля, Козут, Ворона, Гусак, Сокол, Жуков(а), Качур, Журавльов(а), Лебідь, Орлов(а), Орел, Півень, Журавель, Соколов(а), Соколовський/-а, Чайковський/-а, Соловійов(а), Жуковський/-а, Чиж, Деркач, Перепелиця, Дрозд, Голубенко, Сова, Орловський/-а, Пугач, Соловей, Гусев(а), Воробійов(а), Синиця, Сорокін(а), Хижняк, Горобець, Воробей, Соколенко, Воронін(а).*

Další zvířata: *Вовк, Заєць, Комар, Комаров(а), Муха, Баран, Барановський/-а, Баранов(а), Заяць, Зайченко, Зайцев(а), Козловський/-а, Козленко, Козлов(а), Котенко, Кіт, Котов(а), Котик, Кот, Медвідь, Медведєв(а), Рак, Крук, Вовченко, Биков(а), Шуляк, Лось, Снігур, Бугай, Соболь, Хомяк, Щур, Кобець, Волков(а), Сич.*

6.1.6 Příjmení odvozená od původu nebo místa bydliště nositele

Těchto příjmení je 42 a opět je rozdělím do několika skupin:

Příjmení označující národnost: *Швед, Українець, Турчин, Литвиненко, Волошин, Литвин, Поляков(а), Волощук, Литовченко, Москалюк, Литвинов(а), Літвінов(а), Москаленко, Руснак.*

Příjmení označující názvy dávných kmenů, národností a dialektických skupin: *Бойко, Мазур, Мазуренко, Бойчук, Ляшенко, Гуцул, Бойченко, Лях.*

Příjmení od toponymických názvů: *Коломієць, Домбровська/-а, Кульчицький/-а, Черкашина, Поліщук, Коломоєць, Донець, Волинець, Пінчук.*

Příjmení, která jen obecně odkazují na místo, kde někdo žil: *Піддубний/-а, Калюжний/-а, Нагорний/-а, Заболотній/-я, Побережний/-а, Заболотний/-а,*

Гурський/а, Задорожній/-я, Завгородній/-я, Загородній/-я, Задорожний/-а.

6.1.7 Další skupiny příjmení

Zde uvádím příjmení, která nepatří do výše zmíněných hlavních skupin. Celkem je těchto příjmení 63.

Jejich základem jsou názvy pokrmů a potravin: *Галушка, Книш, Кісіль, Кисіль, Кисельов(а), Ковбасюк, Маслов(а), Күліш, Бублик, Галушко, Кваша, Корж, Твердохліб, Борш*, přírodních jevů: *Холод, Мороз, Морозов(а)*, názvy rostlin: *Береза, Цибульський/-а, Вишневський/-а, Березовський/-а, Маліновський/-а, Редько, Дубовик, Гриб, Куш, Вербицький/-а, Калінін(а), Лозовий/-а, Березюк, Буряк, Гарбуз, Дубина, Калініченко, Пшеничний/-а, Борови*, názvy předmětů: *Гребенюк, Штанько, Шило, Коробка, Скиба, Коцюба*. Existují také příjmení odvozená od názvů číslovek: *Третяк, Троян, Шостак*. Příjmení *Коляда* pochází od názvu svátku, příjmení *Середа* od označení dne týdne. Některá příjmení mají v základu obecná pojmenování osob: *Діденко, Вдовиченко, Бабич, Бабій, Підприємець, Бабенко, Приходько, Близнюк, Бабак, Сирота, Дідик, Приймак, Новак, Новіков(а), Новіцький/-а, Новицький/-а.*

6.2 Ukrajinská příjmení z morfoloického hlediska

Celkový počet zkoumaných příjmení je opět 649 a jedná se o stejná příjmení jako při jejich zkoumání ze sémantického hlediska. Každou výše zmíněnou skupinu rozdělím z morfoloického hlediska.

6.2.1 Příjmení, v jejichž základu je osobní jméno

Příjmení odvozená od mužských jmen s koncovkou **-ов(а)** jsou poměrně rozšířená, je jich 36: *Григорев(а), Іванов(а), Васильев(а), Андреев(а), Андреев(а), Алексеєв(а), Алексеєв(а), Александров(а), Петров(а), Романов(а), Михайлов(а), Степанов(а), Федоров(а), Павлов(а), Лукьянов(а), Гаврилов(а), Ніколаєв(а), Данілов(а), Семенов(а), Сидоров(а), Миронов(а), Макаров(а), Назаров(а),*

Максимов(а), Антонов(а), Ісаєв(а), Богданов(а), Абрамов(а), Єрмаков(а), Єгоров(а), Леонов(а), Єфремов(а), Сафонов(а), Федотов(а), Сергєєв(а).

Méně se pak vyskytují příjmení typu přídavných jmen s končící na **-ий(-ій), -а(-я)**, často obsahující i sufix **-ськ-, -цьк-, -зьк-**: Михайловський/-а, Петровський/-а, Льницький/-а, Павловський/-а, Савицький/-а, Савіцький/-а. Dále jsou zastoupena i příjmení končící na **-ін(а)**: Нікітін(а), Льїн(а), Фомін(а), Кузьмін(а).

Naprostá většina příjmení typu podstatných jmen je tvořena morfologickým způsobem. Nejvíce příjmení je tvořeno pomocí sufixu **-енк-о**. Je jich 107: Грищенко, Григоренко, Івченко, Іващенко, Іваненко, Іванченко, Васильченко, Василенко, Андрієнко, Олексенко, Андрущенко, Петренко, Петриченко, Олексієнко, Лещенко, Романенко, Романченко, Михайленко, Стеценко, Степаненко, Гриценко, Федоренко, Федорченко, Павленко, Гавриленко, Лукьяненко, Савенко, Савченко, Ващенко, Ніколенко, Ніколаєнко, Луценко, Микитенко, Нікітенко, Даниленко, Данильченко, Семененко, Сидоренко, Кириленко, Кириченко, Яценко, Яценко Євтушенко, Юхименко, Ющенко, Єфіменко, Ігнатенко, Гнатенко, Мироненко, Хоменко, Фоменко, Костюченко, Герасименко, Геращенко, Макаренко, Костенко, Ільченко, Максименко, Єременко, Антоненко, Назаренко, Яременко, Кузьменко, Нечипоренко, Тимченко, Демиденко, Демченко, Проценко, Ярошенко, Терещенко, Іщенко, Філоненко, Осипенко, Пархоменко, Вакуленко, Лазаренко Лазоренко, Панченко, Артеменко, Адаменко, Сергієнко, Охріменко, Федченко, Любченко, Єрмоленко, Ярмоленко, Пащенко, Онопрієнко, Авраменко, Корнієнко, Логвиненко, Оніщенко, Харченко, Омельченко, Свириденко, Гордієнко, Дорошенко, Тіщенко, Тищенко, Левченко, Саєнко, Кононенко, Устименко, Трохименко, Борисенко, Якименко, Дащенко.

Příjmení končících na **-чук** je 39: Романчук, Григорчук, Андрущук, Андрійчук, Ващук, Гринчук, Михальчук, Лукьянчук, Савчук, Федорчук, Ніколайчук, Васильчук, Семенчук, Мирончук, Герасимчук, Максимчук, Макаרךук, Сидорчук, Яремчук, Назарчук, Ільчук, Іванчук, Демчук, Панчук, Терещук, Іщук, Тимчук, Ящук, Омельчук, Гордійчук, Левчук, Онищук, Харчук, Мосійчук, Якимчук, Янчук, Франчук, Корнійчук, Грищук.

Příjmení se sufixem **-ук(-юк)** je 30: Гринюк, Грицюк, Івасюк, Іванюк, Василюк, Олексюк, Романюк, Михайлюк, Микитюк Данилюк, Семенюк, Миронюк, Гнатюк, Костюк, Антонюк, Яцюк, Степанюк, Стецюк, Гаврилюк, Павлюк, Кирилюк,

Лавренюк, Процюк, Стасюк, Дацюк, Петрук, Федорук, Сидорук, Нечипорук.

Méně se už vyskytují příjmení se sufixy **-ик**: *Луцик, Павлик, Петрик, -ич*: *Хомич, Кузьмич, -ай*: *Грицай, -ух (-юх)*: *Артюх, -ко*: *Гришко, Гринько, -иш*: *Гавриш.*

Část příjmení vznikla lexikálně-sémantickým způsobem: *Роман, Курило, Богдан, Ярош, Герман, Дорош, Лукаш, Супрун.*

Regresivním způsobem vzniklo příjmení *Гринь.*

Пříjmení, jejichž základem jsou ženská osobní jména, vznikala pomocí sufixů **-енк-о**: *Доценко, Феценко, Фесенко, -ак(-як)*: *Марущак.*

6.2.2 Příjmení odvozená od názvu profese nebo sociálního zařazení

Velmi rozšířena jsou příjmení typu přídavných jmen končící na **-ов(а)**. Je jich 13: *Шоповалов(а), Ткачов(а) Шевцов(а), Кравцов(а), Колесніков(а), Ковальов(а), Гончаров(а), Кузнецов(а), Кузнєцов(а), Корольов(а), Попов(а), Коновалов(а), Пономарьов(а)*. Méně častá jsou příjmení končící na **-ий(-ій), -а(-я)**, v tomto případě i s **-ськ-, -цьк-, -зьк-**: *Ковальський/-а*, na **-овий**: *Мостовий, Лісовий, -ний*: *Возний, Гуменний.*

Пříjmení typu podstatných jmen mají většinou sufix **-енко**. Těchto příjmení je 33: *Ткаченко, Мельниченко, Мірошниченко, Мірошніченко, Мирошниченко, Бондаренко, Шевченко, Слюсаренко, Кравченко, Колісніченко, Коваленко, Гончаренко, Резніченко, Майстренко, Тесленко, Кушніренко, Писаренко, Войтенко, Козаченко, Шинкаренко, Крамаренко, Чумаченко, Чередніченко, Чередниченко, Овчаренко, Пастушенко, Кучеренко, Музиченко, Стороженко, Коноваленко, Пономаренко, Титаренко, Дяченко.*

Dalšími sufixy jsou: **-чук** (10): *Ткачук, Мельничук, Боднарчук, Шевчук, Кравчук, Ковальчук, Паламарчук, Трачук, Козачук, Дячук, -ук(-юк) (13): *Слободянюк, Цимбалюк, Присяжнюк, Войтюк, Вознюк, Сердюк, Гоменюк, Боднарчук, Бондарук, Гончарук, Сторожук, Кучерук, Гайдук, -евич, -ович*: *Войтович, Попович, -ай*: *Гайдай, -ка*: *Рибалка, -ко*: *Рибалко.**

Mноho příjmení se shoduje s názvem profese, dá se je tedy považovat za příjmení, která vznikla sémanticky. Také je ale možné je dále rozdělit podle sufixů, např.

-ик: Різник, Колесник, Колісник, Колеснік, Олійник, Тютюнник, Стадник, Калашиник, Ситник, Винник, Линник, Мельник, Стаднік, Слободяник, Дудник, Скрипник, Пасічник, **-ар:** Бондар, Боднар, Слюсар, Гонтар, Кожухар, Лимар, Токар, Кухар, Гончар, Скляр, Столяр, Муляр, Котляр, Кобзар, **-ець:** Швець, Кравець, Стрелець, Запорожець, **-ак:** Чумак, Козак, Співак, Рибак, **-ок:** Козачок, a ďalší: Гетьман, Шаповал, Коновал, Ткач, Коваль, Стельмах, Слободян, Бурлака, Король, Гармаш, Кучер, Пастух, Цимбал, Музика, Скрипка, Дудка, Трач, Фурман, Чабан, Дейнека, Кушнір, Колодій.

6.2.3 Příjmení, v jejichž základu je individuální vlastnost

Pro tuto skupinu jsou poměrně charakteristická příjmení typu přídavných jmen, tedy končící na **-ий(-ій), -а(-я)**, je jich 16: *Малий/-а, Довгий/-а, Гладкий/-а, Головатий/-а, Чорний/-а, Сірий/-а, Рудий/-а, Кучерявий/-а, Кривий/-а, Лисий/-а, Дикий/-а, Швидкий/-а, Білий/-а, Мозговий/-а*, také společně se sufixy **-ськ- -цьк- -зьк-:** *Добровольський/-а, Крижанівський/-а*. Jsou zde i příjmení typu přívlastňovacích přídavných jmen končící na **-ов(а), -ев(а):** *Мальцев(а), Щербаков(а), Чернишов(а), Чернов(а), Смірнов(а)*.

Příjmení typu podstatných jmen jsou převážně vytvořena morfologickým způsobem, a to za pomoci různých sufixů. Nejčastějším sufixem je opět sufix **-енко**, kterým je tvořeno 16 příjmení: *Куценко, Довженко, Головченко, Носенко, Зубенко, Лисенко, Усенко, Руденко, Сіренко, Біленко, Горбенко, Кривенко, Косенко, Черненко, Глуценко, Радченко*.

Dále jsou zde i příjmení s různými jinými sufixy, která už jsou ale méně rozšířena: **-ань:** *Довгань, Головань, Щербань, Горбань*, **-ак (-як):** *Щербак, Лисак, Сивак, Черняк*, **-ук (-юк):** *Головатюк, Щербатюк, Горбатюк*, **-ач:** *Головач, Горбач*, **-ун:** *Крикун, Скакун, Гладун, Моргун*, **-ик:** *Білик, Рудик, Скорик*, **-ко:** *Головко, Величко, Чуйко, Глушко, Зубко*, **-ан:** *Білан, Мовчан*, **-аль:** *Довгаль*, **-ин-а:** *Щербина, Чуприна*, **-иш:** *Черниш*, **-ега:** *Чернега*, **-уша:** *Гаркуша*, **-айло:** *Нечитайло*.

Příjmení vznikala i lexikálně-sémantickým způsobem: *Чуб, Дзюба Заїка, Шульга*, a syntakticko-morfologickým způsobem: *Криворучко, Майборода, Тригуб, Скороход, Білоус, Карнаух*. Příjmení *Рудь* bylo vytvořeno způsobem regresivním.

6.2.4 Příjmení odvozená od názvů zvířat

Rozšířena jsou příjmení typu přídavných jmen končící na **-ов(а)**, kterých je 15: *Соколов(а), Журавльов(а), Гусев(а), Воробйов(а), Орлов(а), Жуков(а), Комаров(а), Соловйов(а), Баранов(а), Зайцев(а), Козлов(а), Медведев(а), Котов(а), Биков(а), Волков(а)*, a jsou zde zastoupena i příjmení končící na **-ий(-ій), -а(-я)**, obsahující i **ськ-, -цьк-, -зьк-**: *Соколовський/-а, Чайковський/-а, Орловський/-а, Жуковський/-а, Барановський/-а, Козловський/-а.*

Nejvíce příjmení vzniklo způsobem lexikálně-sémantickým, je jich 48: *Кулик, Жук, Сорока, Голуб, Чайка, Шпак, Зозуля, Козут, Ворона, Гусак, Сокол, Орел, Півень, Лебідь, Журавель, Качур, Чиж, Деркач, Перепелиця, Дрозд, Муха, Комар, Вовк, Засць, Горобець, Воробей, Пугач, Соловей, Синиця Сова, Баран, Заяць, Кот, Медвідь, Кіт, Рак, Крук, Шуляк, Лось, Снігур, Бугай, Соболь, Хомяк, Щур, Кобець, Сич, Хижняк.*

Morfologickým způsobem vznikla příjmení se sufixy **-енко**: *Соколенко, Голубенко, Зайченко, Козленко, Котенко, Вовченко*, **-ін(а)**: *Воронін(а), Сорокін(а)*, **-ик**: *Котик.*

6.2.5 Příjmení odvozená od původu nebo místa bydliště

Zde je mnoho příjmení typu přídavných jmen končících na **-ий (-ій), -а (-я)**, kterých je 13: *Піддубний/-а, Калюжний/-а, Нагорний/-я, Заболотний/-я, Побережний/-а, Задорожній/-я, Завгородній/-я, Загородній/-я, Задорожний/-а, Заболотний/-а, -ськ- -цьк- -зьк- Домбровський/-а, Кульчицький/-а, Гурський/-а.*

Příjmení jsou také tvořena sufixem **-ов(а)**: *Поляков(а), Литвинов(а), Літвінов(а).*

Příjmení typu přídavných jmen vznikala morfologickým způsobem, a to pomocí sufixů **-енко**: *Литвиненко, Литовченко, Москаленко, Ляшенко, Бойченко, Мазуренко*, **-ець**: *Українець, Донець, Коломоєць, Коломієць, Волинець*, **-чук**: *Волощук, Бойчук, Поліщук*, **-ук(-юк)**: *Москалюк, Пінчук*, **-ин**: *Турчин, Литвин, Волошин, Черкаши*, **-ак**: *Руснак.*

Za příjmení, která vznikla lexikálně-sémantickým způsobem, můžeme považovat

tato: *Швед, Бойко, Мазур, Гуцул, Лях*.

6.2.6 Ostatní

Příjmení odvozena od názvů pokrmů a potravin vznikala sémantickým způsobem: *Галушка, Книш, Борщ, Кісіль, Кисіль, Куліш, Бублик, Кваша, Корж*, nebo také způsobem morfologickým pomocí sufixů: *Кисельов(а), Маслов(а), Ковбасюк, Галушко*.

Příjmení *Твердохліб* vzniklo způsobem syntakticko morfologickým.

Příjmení *Холод* a *Мороз* vznikla způsobem sémantickým a příjmení *Морозов(а)* pomocí sufixu **-ов(а)**.

Od názvů rostlin vznikala příjmení typu přídavných jmen: *Цибульський/-а, Вишневський/-а, Березовський/-а, Малиновський/-а, Вербицький/-а, Пищеничний/-а, Лозовий/-а*. Často jsou také tvořena lexikálně-sémantickým způsobem: *Берега, Гриб, Куш, Буряк, Гарбуз, Дубина*. Je zde i několik příjmení tvořených pomocí různých sufixů: *Редько, Дубовик, Боровик, Калініченко, Березюк, Калініна*.

Příjmení, v jejichž základu jsou názvy předmětů, jsou tvořena pomocí sufixů nebo lexikálně-sémantickým způsobem: *Гребенюк, Штанько, Шило, Коробка, Скиба, Коцюба*.

Příjmení odvozená od číslovek jsou se sufixy **-ак(-як)**: *Третьак, Шостак* a **-ан(-ян)**: *Троян*. Příjmení *Середа* a *Коляда* jsou tvořena způsobem lexikálně-sémantickým.

Příjmení, v jejichž základu je obecné pojmenování osoby, vznikla většinou pomocí sufixů: **-ов(а)**: *Новіков(а)*, **-ий(-ій)**, **-а(-я)**: *Новицький/-а, Новицький/-а*, **-енк-о**: *Діденко, Вдовиченко, Бабенко*, **-ук(-юк)**: *Близнюк*, **-ик**: *Дідик*, **-ак(-як)**: *Бабак, Приймак, Новак*, **-ич**: *Бабич*, **-ець**: *Підприємець*, **-ій**: *Бабій*, **-ко**: *Приходько*. Lexikálně-sémantickým způsobem vzniklo příjmení *Сирота*.

7 Praktická část – příjmení z hlediska genderu

V této části se podrobněji zabývám příjmeními z pohledu rozdílů z hlediska genderu. Pro tuto část byly většinou příkladů příklady příjmení vybírány z 2000 nejčastějších podle výše uvedeného seznamu. Z důvodu velmi malého množství příjmení vytvořených z ženských jmen, byla tato vybrána z 6000 všech nejčastějších příjmení. Pro lepší představu uvádím v závorkách počet nositelů daného příjmení ve vzorku obyvatel a odhadovaný počet nositelů v celé Ukrajině.

7.1 Příjmení odvozená od osobních jmen

Zde uvádím 40 příkladů nejrozšířenějších příjmení, jejichž základem se stalo mužské jméno:

Іванов(а) (13827, 89875), *Марченко* (10001, 65006), *Савченко* (9494, 61711), *Петренко* (9402, 61113), *Клименко* (8747, 56855), *Павленко* (8537, 55490), *Савчук* (8359, 54333), *Кузьменко* (8347, 54255), *Гаврилюк* (7833, 50914), *Харченко* (7751, 50381), *Василенко* (7619, 49523), *Хоменко* (7502, 48763), *Левченко* (7363, 47859), *Карпенко* (7267, 47235), *Сидоренко* (7064, 45916), *Романюк* (6957, 45220), *Мартинюк* (6874, 44681), *Павлюк* (6661, 43296), *Панченко* (6467, 42035), *Костенко* (6380, 41470), *Юрченко* (6279, 40813), *Семенюк* (6168, 40092), *Костюк* (6066, 39429), *Яковенко* (5863, 38109), *Романенко* (5797, 37680), *Назаренко* (5523, 35899), *Пилипенко* (5433, 35314), *Іщенко* (5412, 35178), *Федоренко* (5356, 34814), *Нестеренко* (5200, 33800), *Демченко* (5107, 33195), *Терещенко* (5107, 33195), *Тищенко* (5071, 32961), *Тарасенко* (5049, 32818), *Макаренко* (4943, 32129), *Марчук* (4921, 31986), *Зінченко* (4895, 31817), *Яценко* (4863, 31609), *Герасименко* (4844, 31486), *Кириченко* (4839, 31453).

Všetchna tato příjmení se vyskytují v první stovce nejfrekventovanějších ukrajinských příjmení vůbec. Počet nositelů těchto příjmení je obrovský.

32 z těchto nejrozšířenějších příjmení má sufix **-енко**, který je pro ukrajinská příjmení typický. V příkladech, které zde uvádím, je osm příjmení se sufixy **чук, -ук, -юк** a jedno příjmení se sufixem **-ов(а)**.

Пříklady nejrozšířenějších příjmení, jejichž základem se stalo ženské jméno:

Доценко (2083, 13539), *Маруцак* (1494 , 9711), *Марценюк* (1387, 9015), *Гальченко* (820, 5330), *Христенко* (800, 5200), *Мандзюк* (769, 4998), *Галич* (742, 4823), *Маланчук* (639, 4153), *Паращук* (635, 4127), *Химич* (612, 3978), *Соломка* (584, 3796) *Стешенко* (540, 3510), *Хіміч* (529, 3438), *Христюк* (522, 3393), *Соломка* (521, 3386), *Маринич* (491, 3191), *Галенко* (449, 2918), *Солошенко* (448, 912), *Палагнюк* (441, 2866), *Катрич* (440, 2860), *Гандзюк* (439, 2853), *Варченко* (431, 2801), *Солоха* (431, 2801), *Галкін* (418, 2717), *Христич* (418, 2717), *Галка* (410, 2665), *Устенко* (409, 2658), *Веклич* (391, 2541), *Вірченко* (381, 2476), *Гасюк* (369, 2398), *Оленич* (357, 2320), *Магдич* (342, 2223), *Маринюк* 336| 2184 , *Горпинич* 326 2119 , *Євчук* (326, 2119), *Марусяк* (326 – 2119), *Орищенко* (323 - 2099), *Євченко* (320, 2080) , *Настенко* (317, 2060), *Мариненко* (313, 2034)

Rozdělení těchto příjmení podle způsobu vzniku:

sufix **-енко**: *Доценко, Гальченко, Христенко, Стешенко, Галенко, Солошенко, Варченко, Устенко, Вірченко, Орищенко, Євченко, Настенко, Мариненко*

sufixy **-чук, -ук, -юк**: *Марценюк, Мандзюк, Маланчук, Паращук, Христюк, Палагнюк, Євчук, Гандзюк, Гасюк, Маринюк*

sufix **-щак**: *Маруцак, Марусяк*

sufix **-ич**: *Галич, Химич, Хіміч, Маринич, Катрич, Христич, Веклич, Оленич, Магдич, Горпинич*

sufix **-ко**: *Соломка*

sufix **-ка**: *Соломка, Галка*

sufix **-ін**: *Галкін*

сémантикú způsob: *Солоха*

Пříklady mužských jmen, z nichž vzniklo velké množství příjmení:

Григорій: *Грищенко, Гриценко, Григоренко, Грицюк, Гришко, Грищук, Гринчук, Григорєв(а), Григорчук, Гринько, Григораи, Грінченко, Григорук, Григорович.*

Федір: *Федоренко, Федорчук, Федоров(а), Федорченко, Федченко, Федорук, Федорович, Федько, Федюк, Федорів, Федик, Федорець, Федоришин(а).*

Іван: *Іванов(а), Іващенко, Іванченко, Іваненко, Іванюк, Івченко, Іванчук, Івасюк, Іващук, Івахненко, Іванець, Іваницький/-а, Іванишин(а).*

Василь: *Василенко, Ващенко, Васильєв(а), Васильченко, Василюк, Ващук, Васильчук, Васишин(а), Василик, Васюк, Василець, Васько, Василив(а).*

Михайло: *Михайленко, Михайлюк, Михальченко, Михайліченко, Михайлов(а), Михальчук, Михайлик, Михалюк.*

Петро: *Петренко, Петров(а), Петрик, Петровський/-а, Петриченко, Петришин(а), Петрів(а), Петраи, Петрович.*

Павло: *Павленко, Павлюк, Павлов, Павлик, Павловський/-а, Павлюченко, Павліченко, Павлишин(а), Павелко, Павлів(а).*

Яків Якіб: *Яковенко, Якименко, Яценко, Яковлев(а), Яковлєв(а), Яковець, Якубенко, Яковчук, Якобчук, Якубовський/-а, Яцків, Яцик.*

Александр Олександр: *Александров(а), Алексєєв(а), Леськів(а), Алексєєнко, Алексєєнко,*

Андрій: *Андрійчук, Андрущенко, Андрієнко, Андрущук, Андрєєв(а), Андрєєв(а). Андрушко, Андрющенко, Андрусенко, Андрущак, Андрусяк, Андрієвський/-а, Андрійченко.*

Матвій : *Матвієнко, Матвійчук, Матвєєв(а), Матвєєв(а), Матвійв(а).*

Роман: *Романюк, Романенко, Романов(а), Роман, Романченко, Романчук, Романів(а), Романець, Романишин(а).*

Микита Никита: *Микитюк, Микитенко, Нікітенко, Нікітін, Никитюк, Нікітюк, Микитин(а).*

Кирило: *Кириченко, Кирилюк, Кириленко, Кирило, Кіріченко, Кириленко, Киричук, Кирильчук, Кірієнко.*

Степан: *Степаненко, Степанюк, Степанов(а), Степанчук, Степанець, Штефан, Стефанюк, Стефанишин(а).*

Микола Никола: *Ніколаєнко, Ніколенко, Ніколаєв(а), Ніколайчук, Миколенко, Миколайчук, Миколаєнко, Миколюк, Михайловський/-а, Михайлишин(а).*

Максим: *Максименко, Максимчук, Максимюк, Максимов(а), Максимів(а), Максимович.*

Данило: *Данилюк, Даценко, Даниленко, Данильченко, Данильчук, Данченко, Данилов(а).*

Тимофій: *Тимошенко, Тимченко, Тимощук, Тимчук, Тимків(а).*

Ілля: *Ільченко, Ільчук, Ільків(а), Ільєнко.*

Ігнат: *Гнатюк, Ігнатенко, Гнатенко, Гнатів(а), Ігнатюк.*

Прокіп: *Прокопенко, Проценко, Прокопчук, Прокопюк.*

Дмитро: *Дмитренко, Дмитрук, Дмитрієв(а), Дмитрів(а).*

Панас: *Панченко, Панасюк, Панасенко, Опанасенко, Паньків(а), Опанасюк.*

Юрій: *Юрченко, Юрчик, Юрчак, Юрків(а), Юркевич, Юрчик.*

Кузьма: *Кузьменко, Кузьмич, Кизьмін(а), Кузь.*

Сидор: *Сидоренко, Сидорук, Сидоров(а), Сидор.*

Ženská jména, z nichž vznikala příjmení:

Анна (Ганна): *Гандзюк Ганушак, Ганзюк, Ганич, Ганенко.*

Варвара: *Варченко*

Векла: *Веклич, Векленко*

Галина: *Галич, Гальченко, Галькін(а), Галюк, Галенко, Галка, Гальчук, Галько, Галій*

Гапка: *Гапич, Гапченко*

Горпина: *Горпинич*

Євдокія: *Доценко*

Єва: *Євчук, Євченко, Євенко*

Катерина: *Катрич, Катеринчук, Катренко, Катрук*

Магда: *Магдич, Магда, Магденко*

Марія: *Марушак Мандзюк, Маринюк, Марусяк, Марущенко, Марусенко, Марунчак, Маруняк, Марусик, Марусич, Марунич*

Марина: *Маринич, Маринченко, Мариняк, Маринчук, Маринець, Марина*

Марцеля: *Марценюк, Марцинюк*

Меланія: *Маланчук, Маланюк*

Мотрона: *Мотрук, Мотрич, Мотренко*

Олена: *Оленич, Оленчук, Оленюк*

Оришка: *Орищенко, Орищук*
Парасковія: *Паращук, Паранюк, Паращенко*
Пелагея: *Палагнюк*
Солоха, Соломія: *Соломка, Соломко, Солошенко, Солоха*
Соня: *Сонько*
Танька: *Танчук*
Тетяна: *Тацюк*
Христина: *Христенко, Христюк, Христич*
Феня: *Фенюк, Фенько*
Фея: *Фещук*
Хима: *Химич, Хіміч, Хищенко*
Устина: *Устенко*
Анастасія: *Настенко*

Jak uvádí L. A. Melnyk, některá příjmení mají v základu jméno, které existuje v ženské i mužské podobě, např. *Олександр - Олександр, Северин - Северина, Сенька* - zkrácená varianta mužského jména *Семен* i ženského jména *Ксенія*. V těchto případech vzniká otázka, z kterého jména se příjmení vytvořilo. Vzhledem k tomu, že většinou jsou to mužská jména, která jsou základem příjmení, předpokládá se, že je tomu tak i v těchto případech.⁷⁰

7.2 Příjmení, jejichž základem je slovo označující ženu nebo muže

Příjmení vznikala také z jiného označení mužů či žen. V této kategorii se objevují zejména příjmení odvozená od slova „баба“ a „дід“: *Бабяк, Бабич, Бабіч, Бабенко, Діденко, Дідик, Дідух*. Poměrně velký počet nositelů mají příjmení *Удовиченко, Удовиченко, Вдовиченко*, která vznikla od označení ženy – vdovy. Zajímavé je i příjmení *Приймак*, které znamená příženilec. Jde o muže, který po svatbě žije v domě své ženy.

70 MELNYK. L. A., *Tvorennja prizvyšč vid osobovych kalendarnych imen jak produktyvna nominacijna model antroponimiji Vinnyččynu*.

7.3 Příjmení odvozená od profese

I v této kategorii jednoznačně převládají příjmení odvozená od mužských profesí. V době, kdy docházelo ke vzniku příjmení, se ženy věnovaly především domácnosti a pomocným pracím na poli, typicky ženská povolání byla výjimkou.

Například od názvu povolání ženy „ткаля“ vznikla příjmení *Ткаленко, Ткалич, Ткалич*. Dále také příjmení odvozené od názvu profese *Килимник* svědčí o tom, že se touto profesí zabývali i muži, i když je typická pro ženy - „килимница“.

Většina příjmení ale má v základu profese, které vykonávali muži:

Мельник (26778, 174057), *Шевченко* (21877, 142200), *Коваленко* (19406, 126139), *Бондаренко* (18238, 118547), *Ткаченко* (17255, 112157), *Ковальчук* (16963, 110259), *Кравченко* (16389, 106528), *Олійник* (15379, 99963), *Шевчук* (15021, 97636), *Коваль* (14890, 96785), *Бондар* (11526, 74919), *Ткачук* (11076, 71994), *Кравчук* (8796, 57174), *Швець* (8284, 53846).

7.4 Sufixy ukrajinských příjmení

Pro ukrajinská příjmení je typické jejich vytváření za pomoci sufixů. I v tomto procesu se projevovalo postavení muže a ženy v tehdejší společnosti.

7.4.1 Patronymické a metronymické sufixy

Sufixy, které poukazují na původ po otci, jsou patronymické a ty, které poukazují na původ po matce, se nazývají metronymické. Tato příjmení vznikala hlavně od jmen otce či matky, ale i od jejich příjmí, od názvů profesí, národnosti, i od fyzických a duševních vlastností. Mezi patronymické a metronymické sufixy patří hlavně: **-енко, -ук (-юк), -чук, -ак (-як), -чак, -ич, -евич, -ович**. V následujících odstavcích se budu zabývat těmito sufixy podrobněji.

Sufix -енко

Tento sufix patří mezi nejproduktivnější a je považován za nejcharakterističtější

суфікс українських прізвищ. Прізвища з цім суфіксом патріє між неїрозширеніші українські прізвища Суфікс є головне патронімічний, ці прізвища тедь означають сына особи, єїїз поїменовані є в закладу. Закладем біваяі особні імена, різні прізвища, назви професій а функцій, ктерая отец виконавал, або і назви міст одкуд похазел.

Прізвища се суфіксом **-енко**, єїїхз закладем є мужське імено, патріє між неїрозширеніші. Зде уवादім прізвища, ктерая маїє найбільшій поїет носітелу: *Марченко, Савченко, Петренко, Клименко, Павленко, Кузьменко, Харченко, Василенко, Хоменко, Левченко, Карпенко, Сидоренко, Панченко, Костенко, Юрченко, Яковенко, Романенко, Назаренко.*

Про прізвища, єїїхз закладем є імено жєнське, неї суфікс **-енко** неїтипїчтїєшій, але прїесто між померне частая прізвища патріє наїр.: *Доценко, Христенко, Стешенко, Галенко, Солошенко, Варченко, Устенко, Вірченко, Орищенко, Євченко.*

Неїрозширеніші прізвища се суфіксом **-енко** міваяі в закладу і назев професє, функсє або соціалніого поїтавені отсє: *Шевченко, Коваленко, Бондаренко, Ткаченко, Кравченко, Пономаренко, Дяченко, Гончаренко, Мельниченко, Кучеренко*

Суфікс **-енко** маїє і прізвища, єїїхз закладем є власност отсє (маткы): *Лисенко, Руденко, Бабенко, Діденко, Черненко, Глущенко, Куценко, Косенко, Горбенко.*

Суфіксы -ук (-юк), -чук

Єдная се о вєлмі поїдуктївній суфіксы. Закладнім вїзначем суфіксу є вїядрєні рїводу. Неїчастїєшій прізвища се суфіксы **-ук (-юк), -чук**, в єїїхз закладу є мужське імено їсєу: *Савчук, Гаврілюк, Романюк, Мартинюк, Павлюк, Семенюк, Костюк, Марчук, Кондратюк, Антонюк, Данилюк, Панасюк, Кирилюк, Остапчук, Демчук,*

Закладем прізвища, се суфіксы **-ук (-юк), -чук**, мїже бїт і жєнське імено: *Марценюк, Мандзюк, Фещук, Маланчук, Паращук, Христюк, Палагнюк, Гандзюк, Гасюк, Маринюк, Євчук.*

Неїчастїєшій прізвища се суфіксы **-ук (-юк), -чук**, в єїїхз закладу є назев професє: *Ковальчук, Шевчук, Ткачук, Кравчук, Мельничук, Гуменюк.*

Суфіксы -ак (-як)

Прізвища вїтвоєная з мужськїх їмен се суфіксы **-ак (-як)** їсєу мєнє частая: *Грицак, Андруцак, Єрмак, Юрчак, Андрусак.* Неїрозширенішім прізвища вїтвоєнїм з жєнськїх їмен се суфіксом **-ак (-як)** є *Маруцак.*

Běžnější jsou příjmení s těmito sufixy vytvořená od vlastností (*Мудрак, Щебрак*), číslovek (*Третьак, Шостак*), od názvů, které označovaly místo bydliště nebo původu, i různé děje, které byly pro člověka charakteristické (*Пришляк, Притуляк, Погрібняк, Гоцуляк, Лісняк, Кругляк, Черняк, Хижняк, Руснак, Приймак, Бабак*).

Suffixy -ич, -евич, -ович

Základem těchto příjmení jsou většinou mužská jména: *Хомич, Кузьмич, Маркевич, Федорович, Савич, Гриневич, Максимович, Маркович, Юркевич, Станкевич*. Suffix **-ич** bývá i v příjmeních, v jejichž základu je jméno ženské: *Галич, Химич*. Další příjmení s tímto sufixem jsou například *Попович, Зварич, Бабич, Коротич, Мазуркевич*.

7.4.2 Přívlastňovací sufixy –ів (-їв), -ов, -ев (-єв), -ин, -їн, -ишин

Příjmení s těmito sufixy vznikla jako pojmenování syna po otci nebo matce. Pro ženskou formu těchto příjmení je připojována koncovka **-а**. Nejrozšířenější je sufix **-ов(а)**.

-ов(а): Mnoho příjmení vzniklo z mužských jmen: *Іванов(а), Петров(а), Михайлов(а), Федоров(а), Павлов(а), Степанов(а), Семенов(а), Романов(а)*. Další vznikala hlavně z pojmenování otce podle profese: *Попов(а), Ковальов(а), Гончаров(а), Шаповалов(а), Кузнецов(а), Кравцов(а)*.

Mnoho příjmení má v základu názvu zvířat: *Козлов(а), Зайцев(а), Соколов(а), Воробйов(а)*. Další jsou např. *Морозов(а), Щебраков(а), Поляков(а)*.

Suffixy **-ев (-єв), ів (-їв)** se vyskytují mnohem méně. Jejich základem bývá mužské jméno: *Васильєв(а), Николаєв(а), Григорєв(а), Андрєєв(а), Якоблев(а), Дмитрієв(а), Романів(а), Петрів(а), Костів(а), Тимків(а), Дмитрів(а), Льків(а), Леськів(а), Федорів(а)*.

Pomocí sufixu **-ин (-їн)** se v ukrajinštině tvoří přívlastňovací příjmení od podstatných jmen 1. typu skloňování. *Сестра — сестрин, Галя — Галин*. Tímto způsobem vznikla příjmení na **-ин (-їн)**, často také **-ін**. Ženské formy těchto příjmení mají koncovku **-а**. Příjmení, v jejichž základu je mužské jméno: *Нікітін(а), Фомін(а), Кузьмін(а), Льїн(а), Савчин(а), Яцин(а), Савін(а), Микитин(а), Хомин(а)*. Příjmení,

v jejichž základu je ženské jméno: *Галкін*.

Základem příjmení se sufixem **-ишин** je pojmenování matky podle jména manžela: *Василишин* (982, 6383), *Петришин* (923, 5999), *Павлишин* (677, 4400), *Яцишин* (592, 3848), *Романишин* (562, 3653), *Федоришин* (531, 3451), *Михайлишин* (518, 3367), *Іванишин* (468, 3042), *Стефанишин* (465, 3022), *Костишин* (447, 2905), *Дмитришин* (443, 2879), *Ільчишин* (433, 2814), *Тимчишин* (420, 2730), *Панчишин* (417, 2710), *Луцишин* (399, 2593), *Федишин* (370, 2405).

Základem může být i pojmenování matky podle povolání manžela: *Ковалишин* (455, 2957).

7.5 Jiné způsoby tvoření příjmení od osobních jmen

Kromě výše popsaných patronymických a metronymických sufixů existují ještě jiné způsoby tvoření příjmení od osobních jmen.

Část příjmení si zachovala formu původních jmen beze změny. Tato příjmení již byla zmiňována v předchozí kapitole. Jsou to tedy příjmení jako například *Богдан*, *Марко*, *Панас*, *Гарасим*.

Jména, která byla velmi běžná, se stávala příjmeními také ve své zkrácené, zdobnělé, nebo zhrubilé formě. U těchto příjmení není vždy možné určit jméno, z kterého vznikla, protože více jmen se mohlo zkracovat stejným způsobem.

Zdobnělé formy jmen, a tedy i příjmení, vznikaly pomocí různých sufixů. Nejčastějším z nich je **-ко** (*Гринько*, *Яремко*, *Янко*, *Павелко*, *Івашко*, *Васько*, **-ай** (*Грицай*), **-ка** (z ženských jmen *Соломка*). Těchto sufixu je celá řada, patří k nim dále např. **-ець** (*Якимець*), **-ик** (*Петрик*, *Павлик*), **-иш** (*Гавриш*), **-хно** (*Михно*). Mezi zdobnělé formy patří i příjmení typu *Гринь*, *Проць*.

7.6 Skloňování mužských a ženských příjmení

Část příjmení se liší skloňováním podle toho, jestli je příjmení mužské nebo ženské. Uvedená příjmení jsou většinou vybrána ze seznamu nejčastějších příjmení, v některých případech byl zdrojem „Довідник українських прізвищ” J. K. Red'ka.

7.6.1 Skloňování příjmení typu podstatných jmen

Podle způsobu skloňování dělíme příjmení typu podstatných jmen do dvou skupin. Tyto skupiny se liší i z hlediska rozdílu skloňování mužských a ženských příjmení.

První skupinu tvoří všechna příjmení, která končí na **-a(-я)**. Skloňují se jako podstatná jména 1. typu skloňování - tvrdé, měkké nebo smíšené skupiny. Jediné, co odlišuje tato příjmení od ostatních podstatných jmen 1. typu skloňování je forma 2. a 4. pádu množného čísla, která je vždy **-ів**: *Соломків, Заверуів, Зозулів, Перепелицив, Гаркушив, Квашив*.

Příjmení končící na **-a(-я)** jsou stejná pro muže i ženy a stejně se i skloňují.

Do druhé skupiny patří všechna ostatní příjmení typu podstatných jmen, tedy ta, která končí na tvrdou nebo měkkou souhlásku, na **-й** a na **-о**. Tato příjmení se skloňují stejně jako podstatná jména 2. typu skloňování.

Tato příjmení ve 2. pádě jednotného čísla mají koncovku **-а (-я)** dokonce i tehdy, když stejné slovo jako obecné má koncovku **-у (-ю)**: *Вимер — Вимра, Борц — Борца*. Základní koncovkou 3. pádu je **-ові, еві (-єві)**. Formy, které končí na **-у (-ю)** se používají jako norma, když příjmení stojí vedle dalších podstatných jmen, která už mají koncovku **-ові, еві (-єві)**: *товаришеві Левченку, Петру Пустовитові*. Formy 4. pádu jednotného i množného čísla se shodují s formami 2. pádu. Při oslovení s použitím ještě dalšího slova v 5. pádě, bývá příjmení ve formě 1. pádu *Товаришу Козак*.

Ženská příjmení typu podstatných jmen 2. typu skloňování se neskloňují: *Марія Левченко, Марії Левченко, Марію Левченко, Марією Левченко*.

Mužská příjmení typu podstatných jmen se neskloňují jen v případě, že se jedná o slova, která se velmi odlišují od podstatných jmen 1. i 2. typu skloňování: *Леге, Півторади*, nebo pokud jde o příjmení cizího původu: *Роде, Емхе, Ладані*.

7.6.2 Skloňování příjmení typu přídavných jmen

Příjmení typu přídavných jmen také můžeme rozdělit podle způsobu skloňování. První skupinu tvoří příjmení ve formě složeného tvaru přídavných jmen a přičestí s koncovkou **-ий** pro rod mužský a s koncovkou **-а** pro rod ženský. Jsou to tedy příjmení se sufixy **-ськ-, -цьк-, -зьк-** a jiná příjmení s koncovkou přídavných jmen **-ий (-ій), -а**

(-я). Do druhé skupiny patří příjmení ve formě krátkého tvaru přídavných jmen a příčestí, tedy krátké tvary jakostních a vztahových přídavných jmen a příčestí a přivlastňovací přídavná jména se sufixy **-ів (-ов, -ев), -ин, -їн, -ишин**.

Příjmení ve formě složeného tvaru přídavných jmen, která končí na **-ий (-ій)** v mužské formě a **-а (-я)** v ženské, se skloňují jako přídavná jména tvrdá nebo měkká.

Krátké formy jakostních a vztahových přídavných jmen a krátké formy příčestí se skloňují stejně jako příjmení typu podstatných jmen, tedy jako podstatná jména tvrdá, měkká nebo smíšená 2. typu skloňování. Ženské formy těchto příjmení jsou stejné jako mužské, ale liší se tím, že ženská příjmení se neskloňují.

7.6.3 Skloňování příjmení typu přivlastňovacích přídavných jmen

Mužská příjmení typu přídavných jmen se sufixy **-ів, -ов, -ев (-єв), -ин (-їн), -ишин (-їшин)** se skloňují jako podstatná jména tvrdá 2. typu skloňování, jen v 6. pádě mají koncovku přídavných jmen **-им**.

V množném čísle v 1. pádě mají mužská příjmení koncovku podstatných jmen **-и**, v ostatních pádech mají formy přídavných jmen.

Ženská příjmení typu přivlastňovacích přídavných jmen mají při skloňování formu přídavných jmen ve všech pádech, v jednotném i množném čísle:

7.7 Příjmení vdaných žen

Po revoluci ženy získaly stejná práva jako muži, a při vstupu do manželství mají oba snoubenci právo vybrat si příjmení. Mohou si ponechat každý své dosavadní příjmení, nebo si jeden z nich přijme příjmení druhého. V praxi ale ženy často nevyužijí možnosti nechat si své příjmení, a případy, kdy si muž vezme příjmení své ženy, jsou ojedinělé. I dnes tedy, v době ženské emancipace, zůstává zachována dávná tradice a ženy přebírají příjmení muže.⁷¹

Část příjmení, má zároveň s mužskou (základní) variantou může mít ještě uzákoněnou nebo neuzákoněnou zvláštní variantu pro ženu nebo dceru, někdy i pro syna.

71 MASENKO. L. T. *Ukrajinski imena i prizvyščja*. Str. 40

Např. Ukrajinské příjmení *Бондар* má varianty *Бондариха, Бондарівна, Бондарчук*.

V současnosti se ale varianty liší jen u příjmení typu přídavných jmen, a to ne u všech. Mají uzákoněny dvě varianty, pro muže a pro ženy. Příjmení typu přídavných jmen jakostních a vztahových mají v mužské formě koncovku **-ий** a v ženské formě koncovku **-а**. Pro ženská příjmení typu přivlastňovacích přídavných jmen, která mají stejnou formu jako mužské varianty, tedy na **-ий** a na **-ів**, varianty z **-а** se kvalifikují jako fakultativní. U příjmení ve formě krátkých přídavných jmen a pasivních přičestí typu *Кохан, Продан, Шестокрил* se varianty nepoužívají.⁷²

72 ČUČKA, P. P., *Prizvyšča zakarpatskych ukrajinciv: Istoryko-etymolohičnyj slovnyk*. Str 16

8 Závěr

Ve své diplomové práci jsem se zabývala ukrajinskými příjmeními z hlediska genderu a snažila jsem se zjistit, o čem zjištěné informace vypovídají. Množství a charakter příjmení s ženským základem může pomoci posoudit, jaké bylo v minulosti postavení ženy a její společenská role, protože společenské vztahy a jazyk spolu úzce souvisí a vzájemně se ovlivňují. Také jsem chtěla upozornit na další rozdíly v příjmeních, která souvisejí s rozdíly mezi muži a ženami.

V první části své práci jsem uvedla a vysvětlila některé základní teoretické pojmy týkající se genderu a genderové lingvistiky, jejichž znalost je nutná pro tuto práci. Dále jsem krátce nastínila vývoj ukrajinské antroponomastiky. Představila jsem ukrajinská příjmení, jejich vznik a vývoj. Příjmení jsem také rozdělila na z hlediska sémantického i morfologického.

Naprostá většina současných ukrajinských příjmení má ve svém základu osobní jméno, název místa bydliště nebo místa původu, název profese nebo sociálního zařazení, nebo individuální vlastnost prvního nositele. Ukrajinská příjmení lze rozdělit na dvě skupiny – na příjmení typu přídavného jména (zpravidla utvořená od názvů sídel nebo ze zkrácených přídavných jmen a přídavných jmen slovesných jako název syna nebo dcery podle jména otce nebo matky) a příjmení typu podstatného jména (utvořená lexikálně-sémantickým způsobem od jmen zakladatelů rodů, aniž by v nich došlo k formálním změnám, morfologickým způsobem za pomoci různých sufixů, příp. prefixů syntakticko-morfologickým způsobem - skládáním slovních základů).

Nejčastější způsob tvoření ukrajinských příjmení je pomocí různých sufixů, z nichž nejčastější jsou -енко, -ук, -юк, -чук, -ів, -ов, -ев, -ий, mnoho příjmení vzniklo také lexikálně-sémantickým způsobem, zachovaly si tedy podobu původního slova.

Poté jsem ze vzorku ukrajinských příjmení získaného z výběru nejčastějších příjmení Ukrajiny vybírala příjmení, jejichž základem je mužské nebo ženské osobní jméno. Nejdříve jsem rozdělila 649 příjmení ze sémantického a morfologického hlediska. Ukázalo se, že 239 příjmení má v základu mužské osobní jméno. Ženské osobní jméno tvoří základ jen čtyř příjmení. Další velké skupiny tvoří příjmení, v jejichž základu je název profese nebo sociálního zařazení (141), fyzické a psychické vlastnosti nositele (82), zvíře (77), původ nebo místo bydliště nositele (42), a další menší skupiny (celkem

63). Dále se podrobněji zabývám příjmeními z pohledu genderu. V této části jsem většinu příkladů příjmení, jejichž základem je mužské jméno, jsem vybírala z 2000 nejčastějších příjmení uvedených v daném seznamu, a v práci uvádím jen příjmení nejčastější z nich, zdaleka ne všechny. V případě příjmení odvozených od ženských jmen jsem pro jejich nedostatek musela vybírat z 6000 příjmení. Již z této skutečnosti je zřejmé, jak významnou pozici zastával muž. Žena se do popředí dostávala zcela výjimečně. Nejen počet příjmení odvozených od ženských jmen je velmi nízký, i počet jejich nositelů je několikanásobně nižší než počet nositelů příjmení, v jejichž základu je osobní jméno mužské. O postavení žen a mužů ve společnosti také vypovídají příjmení, jejichž základem je název profese. I v tomto případě naprostou většinu tvoří profese, které vykonávali muži. Tato příjmení patří mezi nejrozšířenější příjmení na Ukrajině vůbec.

Dále se v práci zabývám patronymickými a metronymickými sufixy, tedy těmi, které poukazují na původ po otci nebo matce. Příjmení s těmito sufixy vznikala od osobních jmen, od názvů profesí, vlastností i různých přízvisek. Od mužských jmen vzniklo mnoho příjmení se sufixem **-енко**. Ve srovnání s tím podíl příjmení, která vznikla z ženských jmen s tímto sufixem není tak velký, poměrně často mají tato příjmení sufixy **ук (-юк), -чук**.

Zmiňuji také přivlastňovací sufixy. Nejčastěji se vyskytuje sufix **-ов**. Tato příjmení mají odlišnou formu pro muže a ženy, kdy se pro ženskou formu přidává koncovka **-а**. Příjmení s tímto sufixem vznikala hlavně od mužských osobních jmen. Ne nepatrnou část tvoří příjmení se sufixem **-ишин**, jejichž základem je pojmenování matky podle jména manžela.

Podrobně popisuji i rozdíly ve skloňování mužských a ženských příjmení. Příjmení typu podstatných jmen, která končí na **-а(-я)** jsou stejná pro ženy i pro muže a stejně se i skloňují. Ostatní příjmení typu podstatných jmen, mají také stejnou formu pro muže a ženy, ale liší se v tom, že příjmení ženská se neskloňují.

Příjmení typu přídavných jmen s koncovkou **-ий** pro formy mužské a **(-ій)**, a **-а (-я)** pro formy ženské se skloňují jako přídavná jména. Krátké formy jakostních a vztahových přídavných jmen a krátké formy přičestí se skloňují stejně jako příjmení typu podstatných jmen. Ženské formy jsou stejné jako mužské, ale opět se neskloňují. Příjmení typu přivlastňovacích přídavných jmen se liší v tom, že v množném čísle mají mužská příjmení v 1. pádě koncovku podstatných jmen **-и** a ženská příjmení mají formu přídavných jmen ve všech pádech, v jednotném i množném čísle.

Výsledky ukázaly, že ženský prvek je v ukrajinských příjmeních zastoupen minimálně. Bylo třeba analyzovat několikanásobně větší množství materiálu, aby bylo možno podrobně popsat příjmení, jejichž základem se stalo ženské jméno, než jak tomu bylo u zkoumání příjmení odvozených od mužských jmen.

Velkou převahu tedy mají příjmení, jejichž základem se stalo mužské jméno, název profese, kterou vykonával muž, potomci byli pojmenováni podle jména, profese, nebo vlastností otce. V době, kdy docházelo k formování příjmení, byla společnost budovaná na patriarchálních principech, které vycházejí z genderových stereotypů. Muž byl považován za hlavu rodiny, vlastnil majetek a rozhodoval. Žena byla chápána jako méněcenná, slabší po stránce fyzické i intelektuální. Za takové situace bylo logické, že příjímí, a následně příjmení, bude odvozováno od jeho jména, případně profese. Jméno matky mohlo být k této funkci použito pouze za situace, kdy muž – otec nebyl, protože žena nebyla provdána nebo se stala vdovou. Jen zcela výjimečně bylo upřednostněno jméno ženy před mužem za jeho života. Bylo tomu tak v případě, kdy byla žena výrazně bohatší nebo byla mnohem silnější osobností. Malý výskyt příjmení odvozených od ženských obecných jmen vyplývá také ze skutečnosti, že v minulosti se ženy nevěnovaly konkrétním profesím, ale pracovaly pouze doma a na poli. Lze předpokládat, že pokud by proces tvorby příjmení probíhal v současné době, byl by poměr příjmení mužského a ženského původu značně odlišný.

Při rozdělování příjmení podle sémantického a morfologického hlediska se často informace ve zdrojích, které jsem používala, lišily. V některých případech bylo velmi obtížné zvolit nejvhodnější variantu. Přesto ale výsledky ukázaly, jak jednoznačnou převahu měl muž v době, kdy příjmení na Ukrajině vznikala.

9 Резюме

Ця дипломна робота присвячена характеристиці українських прізвищ з погляду гендеру. В її основі є українські прізвища, котрі походять від жіночих та чоловічих імен, я описую їхню приблизну кількість та основні риси. Характеризую патронімічні та метронімічні суфікси та відмінності у відмінюванні чоловічих та жіночих прізвищ. Така характеристика може нам показати місце жінки у тогочасному суспільстві і також дає змогу порівняти сьогodнішню ситуацію з тогочасною.

Основними джерелами для даної праці була веб-сторінка “Популярні прізвища та імена України”, котра є у вільному доступі в інтернеті, вона має у своєму реєстрі понад 6 710 000 прізвищ. Також я користувалась працями Ю.К. Редька «Сучасні українські прізвища» та «Довідник українських прізвищ».

Гендер — це система норм, цінностей і характеристик чоловічої й жіночої поведінки, стилю життя та способу мислення, ролей та відносин жінок і чоловіків, набутих ними в процесі соціалізації, що визначається соціальним, політичним, економічним і культурним контекстами буття й фіксує уявлення про жінку та чоловіка залежно від їх статі. Поняття гендер означає соціо-статеві характеристики статі, на відміну від власне біологічних, із властивими їм характеристиками способу життя, поведінки, намірів і прагнень. Гендер також характеризує відносини поміж ними. Гендер вважають поняттям міждисциплінарним. Термін виник у Великобританії і в перекладі означає «граматичний рід». Із часом це поняття почало означати соціостатеві характеристики статі з властивими їй особливостями

Також потрібно зазначити чим являються гендерні стереотипи — це узагальнені усталені уявлення стосовно чоловіків і жінок. Вони можуть бути неточними та стійкими відносно нової інформації та віддаленими від реальних рис і поведінки конкретної особи.

У наступній частині праці йдеться про гендерну лінгвістику. Приналежність людини до певної статі грає важливу роль у процесі формування особистості. На це впливає багато чинників, до яких належить мова. Будь-яка мова має власну картину світу. У мові відображено які ролі, норми поведінки суспільство приписує жінкам

та чоловікам, формує щодо них і в них різні сподівання. Гендерна проблематика в мовознавстві розглядається в кількох аспектах — як чоловік та жінка зображені в мові та чи є відмінності у їхньому мовленні. Питання співвідношення мови та гендеру привернули увагу дослідників у 70. роках 20. століття. Виник новий напрям — гендерна лінгвістика. Представниці цього напрямку заявили про те, що внаслідок патріархального устрою суспільства мова відтворює світ та уявлення про нього з чоловічої позиції. Представляє чоловіка та все що з ним пов'язане як норму, а жінку як відхилення від неї.

Дискримінація за статтю в мові — це мовний сексизм. Найпоширенішими прикладами мовного сексизму є гендерні стереотипи, асиметрії у використанні паралельних висловів стосовно чоловіків і жінок, а також «невидимість» жінок у мові. До прикладів мовного сексизму відносять родові іменники та займенники. Про використання слів у родовому значенні говорять, коли вони не стосуються конкретної статі, а означають жінку й чоловіка водночас. Проте всі ці слова збігаються за формою зі словами чоловічого роду. Через використання такого типу, слова чоловічого роду слухач сприймає речення як таке, що стосується лише чоловіків. Також вживаються слова які не називають жінок (громадянин). Таке використання слів чоловічого роду для позначення людини, незалежно від статі, доводить до того, що жінки стають "непомітними" в мові. Іншою ознакою мовного сексизму є лексичні лакуни, коли для позначення професії, яку можуть мати чоловіки і жінки, існує лише форма чоловічого (або жіночого) роду. Мова також відображає традиційний розподіл функцій чоловіків і жінок. Жінки традиційно асоціюються з хатнім господарством, дітьми, чоловіки з бізнесом, кар'єрою. Цим пояснюється факт, що багато слів, пов'язаних з публічною сферою є чоловічого роду, а з приватною — жіночого.

Наступна частина дослідження стосується українських прізвищ. На початку написано кілька слів про антропоніміку — це галузь ономастики, яка вивчає систему особових імен. Систематичне наукове вивчення східнослов'янської антропонімії розпочалося недавно, але за цей час українська антропоніміка досягла значних успіхів. Було видано кілька досліджень української антропонімії. Це наприклад “Довідник українських прізвищ” Ю. К. Редька (1969), “Сучасні українські прізвища” Ю. К. Редька (1966), “Антропонімія Закарпаття” П. П. Чучки (1970), “З історії української антропонімії” М. Л. Худаша (1977), “Українська

антропонімія XVI ст. Чоловічі іменування” Р. И. Керсти (1984), і також праці І. Д. Сухомлина, І. М. Железняк, Л. Л. Гумецької, С. Р. Бевзенка, В. В. Німчука, О. Б. Ткаченка, Українські імена й прізвища Л. Т. Масенко та інших.

Далі також представлено історію виникнення українських прізвищ та розгляд прізвищ за семантикою та за морфологією.

Українські прізвища

Прізвища взагалі виникли відносно недавно. Був час, коли людина мала лише ім'я. Для відрізнення від іншої людини, що могла мати таке ж ім'я, часом додавали вказівку на батька, або вказували звідки людина походить. Лише з 13. століття зрідка зустрічаються додані до імен назви, котрі можна розглядати як прізвища. Це індивідуальні прізвиська, які ще не переходили до нащадків. Прізвища в сучасному розумінні з'являються в 14.-15. столітті. Це були прізвища людей, котрі належали до тодішньої суспільної верхівки. Вони купували і продавали маєтки, записували їх у спадок дітям. Такі події вимагали оформлення документами. Людину було треба відрізнити. Така необхідність також виникала появу прізвищ міщан, котрі займалися ремеслом або торгівлею. Протягом 16.-17. століття прізвища закріпилися серед більшості жителів міст. Але селяни ще залишилися без прізвищ, вони їм не були потрібні. Тільки наприкінці 18. - на початку 19. століття в умовах Російської та Австро-Угорської імперій закріпились постійні родові прізвища селян.

Семантика твірної основи прізвища.

Матеріалом для створення українських прізвищ були чотири основні джерела. Чоловічі імена стали твірною основою для величезної кількості прізвищ (*Марченко, Іванов, Романчук, Кирило*). Від жіночих імен прізвища утворювали дуже рідко. Прізвища, утворені від походження або місця проживання (*Поліщук, Мазуренко, Литвин, Коломієць, Волошин*). Прізвища, утворені за соціальною приналежністю або від назви постійного заняття (*Мельник, Шевченко, Ковальчук, Пономаренко*) були назви, які чітко відрізняли окрему особу. Прізвища ставали спадковими, бо й сама професія часто переходила з покоління в покоління. Прізвища, утворені за індивідуальними ознаками перших носіїв (*Лисенко, Горбань, Чорний*). Основою була характерна особиста ознака, що виділяє людину. За

зовнішніми ознаками прізвища могли вказувати на зріст, будову тіла чи на дефектну частину тіла, на волосся. Прізвище могло також вказувати на вдачу або спосіб життя. Інші шляхи виникнення прізвищ, наприклад від назв травин, рослин, явищ природи, та ін. (*Третяк, Козленко, Сорока, Масло, Заверюха*).

Словотворча будова прізвищ.

Прізвища належить до розряду іменників, але за походженням, будовою і морфологічними ознаками українські прізвища поділяємо на прізвища прикметникового типу та прізвища іменникового типу.

Перша група — це прізвища у формі членних прикметників і дієприкметників з закінченням **-ий(-ій)** в чоловічих назвах і **-а(-я)** в жіночих (прізвища з суфіксами **-ськ-, -цьк-, -зьк-**, і інші прізвища з прикметниковим членним закінченням **-ий(-ій), -а(-я)**). Тут також належить прізвища у формі нечленних прикметників і дієприкметників (нечленні якісні і відносні прикметники і дієприкметники, і присвійні прикметники з суфіксами **-ів (-ов-, -ев-), ин, їн**.

Прізвища іменникового типу утворені лексико-семантичним способом (прізвища співвідносні з власними іменами і загальними назвами), морфологічним способом (прізвища утворені за допомогою суфіксів), або синтаксико-морфологічним способом (прізвища, в процесі утворення яких з'єднувалися два корені чи основи).

Я розподілила 649 прізвищ до основних лексико-семантичних груп. Прізвища, утворені від чоловічих імен, становлять найбільшу групу (239). Прізвища, утворені від жіночих імен тільки чотири. Багато прізвищ (141) утворених від назв професій або за соціальною належністю. Інші групи такі: прізвища утворені за індивідуальними ознаками перших носіїв (82), від назв травин (77), від назв місця проживання чи походження (42), і інші менші групи (64). Прізвища я розподілила і за способом словотвору.

У наступній частині розглядаю прізвища за ознаками, які стосуються гендерних відмінностей.

Прізвища, утворені від жіночих та чоловічих особових імен

Основами для утворення українських прізвищ ставали переважно чоловічі імена, тобто імена предків роду - переважно чоловіків. Рідше прізвища виникали від жіночих імен. Найпоширенішими прізвищами, які утворені від чоловічих імен є *Іванов, Марченко, Савченко, Петренко, Клименко, Павленко, Савчук, Кузьменко, Гаврилюк, Харченко, Василенко*.

Поширенішими прізвищами, які утворені від жіночих імен є *Доценко, Марушак, Марценюк, Гальченко, Христенко*. Чоловічі імена, від яких утворено багато прізвищ є такі: Григорій — *Грищенко, Гриценко, Григоренко, Грицюк, Гришко, Грищук, Гринчук, Григорєв*, Федір — *Федоренко, Федорчук, Федоров, Федорченко, Федченко, Федорук, Федорович, Федько*, Іван — *Іванов(а), Іващенко, Іванченко, Іваненко, Іванюк, Івченко, Іванчук, Івасюк, Іващук*, Василь — *Василенко, Ващенко, Васильєв(а), Васильченко, Василюк, Ващук, Васильчук, Василишин, Василик, Васюк, Василець*. Андрій — *Андрійчук, Андрущенко, Андрієнко, Андрущук, Андрєєв(а), Андрєєв(а), Андрушко, Андрющенко, Андрусенко, Андрушак, Андрусак*, Інші продуктивні імена: Михайло, Петро, Павло, Яків, Матвій, Роман Микита (Никита), Кирило, Степан Микола (Никола), Максим, Данило, Тимофій, Прокіп, Панас, Юрій. Жіночі імена, від яких утворені прізвища, є такі: Марія: *Марушак, Мандзюк, Маринюк, Марусяк, Марущенко, Марусенко, Марунчак, Маруняк, Марусик, Марусич, Марунич*, Галина: *Галич, Гальченко, Галькін, Галюк, Галенко, Галка, Гальчук, Галько, Галій*, Марина: *Маринич, Маринченко, Мариняк, Маринчук, Маринець, Марина*, Христина: *Христенко, Христюк, Христич*, Солоха, Соломія: *Соломка, Соломко, Солошенко, Солоха*, Парасковія: *Паращук, Паранюк, Паращенко*, Катерина: *Катрич, Катеринчук, Катренко, Катрук*, Анна (Ганна): *Гандзюк, Ганущак, Ганзюк, Ганич, Ганенко*, Єва: *Євчук, Євченко, Євенко*. Інші продуктивні жіночі імена Векла, Гапка, Горпина, Євдокія, Магда, Марцеля, Меланія, Мотрона, Олена, Парасковія, Феня, Хима.

Головні патронімічні та матронімічні суфікси українських прізвищ.

Вони вказують на походження по батькові чи матері. За такими суфіксами творилися прізвища від імен батька або матері, від їх первісних прізвищ, від назв батькового зайняття, національності, від фізичних чи психічних властивостей предків.

Патронімічними і матронімічними суфіксами українських прізвищ є **-енко** (*Марченко, Савченко, Петренко, Клименко, Павленко, Доценко, Христенко, Стешенко, Галенко, Солошенко*), **-ук (-юк), -чук** (*Савчук, Гаврилюк, Романюк, Мартинюк, Павлюк, Марценюк, Мандзюк, Фещук, Маланчук, Паращук*), **-ак (-як), -чак** (*Грицак, Андрущак, Марущак*), **-ич, -евич, -ович** (*Хомич, Кузьмич, Маркевич, Федорович, Савич, Галич, Химич*).

В функції патронімічних і матронімічних можуть виступати і інші суфікси. Прізвища також утворені за допомогою суфіксів присвійних прикметників: **-ів (-їв), -ов, -ев (-єв)**: *Іванов(а), Петров(а), Михайлов(а), Федоров(а), Павлов(а), Васильєв(а), Ніколаєв(а), Романів(а), Петрів(а), Костів(а), Тимків(а), -ин, -їн, -ін*: *Нікітін(а), Фомін(а), Кузьмін(а), Льїн(а), Савчин(а), Яцин(а)*. За допомогою суфікса **-ишин** утворилися прізвища від назви матері по чоловікові: *Василишин, Петришин, Павлишин, Яцишин, Романишин, Федоришин, Михайлиш, Іванишин*.

Прізвища чоловіків та жінок у деяких випадках відмінюються не однаково.

Прізвища іменникового типу, які закінчуються на **-а (-я)** відмінюються як іменники 1. відміни, твердої, м'якої або мішаної групи (*Соломка, Заверуха, Зозуля, Перепелиця, Гаркуша, Кваша*). Такі прізвища однаково звучать для чоловіків та жінок і однаково відмінюються. Єдине, що відрізняє цих прізвищ від загальних назв 1. відміни, це форма родового і знахідного відмінків множини, яка завжди набуває закінчення **-ів** (*Соломків, Заверуїв, Зозулів, Перепелиців, Гаркушів, Квашів*).

Інші прізвища іменникового типу, тобто ті, що закінчуються на твердий чи м'який приголосний, на **-й** і на **-о**, відмінюються, як іменники відповідної групи 2. відміни (*Левченко, Пустовіт, Грицай, Леньо, Войтович*). Такі прізвища в родовому відмінку однини можуть мати тільки закінчення **-а (-я)** (*Левченка, Пустовіта, Грицайя, Леня, Войтовича*), навіть коли однозвучна загальна назва закінчується в цьому відмінку на **-у (-ю)**. Основним закінченням давального відмінка є **-ові, -еві (-єві)** (*Левченкові, Пустовітові, Грицаєві, Леневі, Войтовичеві*). Жіночі іменникові прізвища типу іменників 2. відміни не відмінюються (*Марія Левченко, Марії Левченко, Марію Левченко, Марією Левченко*).

Частина прізвищ прикметникового типу повністю втратила граматичні ознаки прикметників (дієприкметників) і відмінюються так само, як іменникові прізвища, тобто як іменники твердої, м'якої групи 2. відміни (*Молод, Гдух, Буй*,

Мниш). Форми таких прізвищ для жінок однакові, різниця в тому, що жіноче прізвище є незмінним (*Оксана Молод, Оксани Молод*).

Чоловічі прізвища типу присвійних прикметників з суфіксами **-ів, -ов, -ев (-єв), -ин (-їн), -ишин (-їшин)** (*Матвіїв, Савчин, Васишин*) відмінюються в однині як іменники твердої групи 2. відміни, зберігаючи лише в орудному відмінку прикметникове закінчення **-им** (*Федоровим, Матвієвим, Савчиним, Васишиним*), а в множині тільки в називному відмінку мають іменникове закінчення **-и**. В непрямих відмінках вони зберегли прикметникові форми. Жіночі прізвища типу присвійних прикметників мають прикметникові форми відмінювання в усіх відмінках однини і множини.

Чоловічі прізвища типу присвійних прикметників на **-ів, -ов, -ев (-єв)** мають у давальному відмінку однини закінчення **-у** (*Федорову, Матвієву*), та у місцевому відмінку однини також вживаємо тільки форми з **-у**. Місцевій відмінок від прізвищ на **-ин (-їн), -ишин (-їшин)** має закінчення **-і, -ові, -у** (*Савчині / Савчинові / Савчинну, Васишині / Васишинові / Васишину*). У називному відмінку множини відрізняємо іменникове закінчення **-и** (*Федори, Матвієви, Савчини, Васишини*), типове для чоловічих прізвищ, і прикметникове закінчення **-і** в жіночих (*Федорові, Матвієві, Савчині, Васишині*). Коли ж множина означає і чоловіків і жінок, то вживається форма, властива чоловічому прізвищу.

Членні прикметникові прізвища, що закінчуються у чоловічій формі на **-ий (-ій)** (*Яворський, Нагорний, Завгородній*) та у жіночій формі на **-а (-я)** (*Яворська, Нагорна, Завгородня*) відмінюються, як прикметники твердої або м'якої групи. Форми множини спільні для чоловічих і жіночих прізвищ (*Федорові, Матвієві, Савчині, Васишині*).

Коротко охарактеризуємо прізвища котрі походять від назв жінок, ще раз зазначмо щоб прізвище походило від жінки вона мусила бути вагомою особою у тогочасному суспільстві. Коли жінка одержала рівні з чоловіком права, обидва мають можливість вступаючи до шлюбу обрати прізвища. Вони можуть лишити два різних прізвища, або прибрати одне з них. Жінки але не часто користуються своїм правом збереження дошлюбного прізвища. Випадки, коли чоловік бере прізвище дружини, належать до унікальних. Жінка майже завжди бере прізвище чоловіка — це давня традиція.

Праця показала, що жіночий елемент в українських прізвищах мінімальний. Для рівноцінного аналізу необхідно в декілька раз більше матеріалу, щоб детально аналізувати прізвища, які виникли з жіночих імен щоб співставити їх з чоловічими. Однак такі продовжувати дослідження вкрай важливо для глибшого розуміння розвитку не лише ономастики, а й взагалі історії відносин чоловіків та жінок протягом століть.

10 Seznam použitých zdrojů

Primární zdroje:

KEDRON, Katerina. *Genderové aspekty ve slovanské frazeologii (na materiálu běloruštiny, polštiny a češtiny)*. Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum. Praha 2014. ISBN 978-80-246-2221-7

HRDLIČKOVÁ, Alena. *Úvod do gender studies*. Vysoká škola evropských a regionálních studií. České Budějovice 2007. ISBN 978-80-86708-41-6

REĎKO, J. K., *Dovidnyk ukrajinskych prizvyšč*. Радянська школа, Київ 1969

REĎKO, J. K., *Sučasni ukrajinski prizvyšča*, Наукова думка, Київ 1966

Populjarni prizvyšča ta imena Ukrajiny <https://sites.google.com/site/uaname/popularnist-prizvis/misca-1---10000>

Мистецтво та Культура (<http://luchenko.com/index.php>)

Slovník ukrajinskoji movy (<http://sum.in.ua/>)

Osnovy teoriji henderu. Navčalnyj posibnyk. Київ. К. І. С. 2004. ISBN 966-8039-70-X

Sekundární zdroje:

ČUČKA, P. P., *Prizvyšča zakarpatskych ukrajinciv: Istoryko-etymolohičnyj slovník*. Львів : Світ, 2005.

ČUČKA P. P., *Slovjanski osobovi imena ukrajinciv: istoryko-etymolohičnyj slovník*. Ужгород: Ліра, 2011. ISBN 978-617-596-041-7

CHUDAŠ, M. L., *Z istoriji ukrajinskoji antroponimiji*. Наукова думка, Київ 1977

KAVUN O. O., *Semantyko-strukturna typolohija anhlijskch ta ukrajinskych prizvyšč*. (<http://eprints.zu.edu.ua/1075/1/17.pdf>)

MASENKO, L. T. *Ukrajinski imena i prizvyšča*. Київ: Товариство „Знання” УРСР, 1990. ISBN 5-7770-0158-0

MOLDANOVÁ, Dobrava. *Naše příjmení*. Agentura Pankrác, s.r.o. Praha 2010. ISBN 978-80-86781-03-8.

MELNYK, L. A., *Tvorennja prizvyšč vid osobovyh kalendarnych imen jak produktyvna nominacijna model antroponimiji Vinnyččynu*.

- (<http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/3720/1/Melmn3%2B.pdf>)
- NALYVAJKO, Stepan, *Tysjača najnovšich tlumačeň давних українських назв, імен, прізвиськ. (na indoiranskomu materialy)*. Євшан-зілля, Київ, 2008. ISBN 978-966-2152-07-04
- NIKITINA, F. O. *Etnične ta sociolohične pidhrunt'a onomastykonu*. (http://philolog.univ.kiev.ua/library/zagal/Komparatyvni_doslidzhenna_12_2010/133_135.pdf)
- OBUCHOVA V. M., *Ukrajinski prizvyšča jak džereło linhvokrajinoznavčoji informaciji*. (<http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/25035/27-Obukhova.pdf?sequence=1>)
- PLJUŠ, M. J., HRYNAS, N. J. *Ukrajinska mova. Dovidnyk. Osvima, 2002, Kuiv. ISBN 966-04-0373-9*.
- SKRYPNYK, L. H., DZJATKIVSKA, N. P., *Vlasni imena ljudej*. Наукова думка, Київ 1986
- SUKALENKO, Tetjana. *Metaforyčne vyražennja konceptu žinka v ukrajinskij movi. Kuiv. Інститут української мови. Видавничий дім Дмитра Бураго. 2010. ISBN 978-966-489-048-6*.
- ŽELEZŇAK I. M., *Slovjanska antroponimika (vybrani staty)*. Бібліотека української ономастики. Київ, 2011. ISBN 978-966-8825-81-1.
- KOLOJIZ. Ž. V., *Deščo pro ukrajinski prizvyšča ta jichňu denacionalizaciju*. (<http://journal.kdpu.edu.ua/filstd/article/viewFile/722/663>)
- My rizni – my rivni. Osnovy kultury gendernoji rivnosti: Navčalnyj posibnyk dlja učniv 9-12 klasiv zahalnoosvitnich navčalnych zakladiv. / за ред. О. Семиколенової – Київ: «К.І.С.», 2007. ISBN 978-966-2141-11-5*
- Ukrajinska mova u XXI stolitti: tradycji i novatorstvo*. Тези доповідей II Всеукраїнського лінгвістичного форуму молодих учених, Київ, 24–26 квітня 2012 року. ІУМ, Київ 2012. ISBN 978-966-96911-8-7
- Pytannja istoryčnoji onomastyky Ukrajinu* Наукова думка. Київ, 1994. ISBN 5-12-002633-8.
- Kultura ukrajinskoji movy. Dovidnyk*. Либідь, Київ, 1990. ISBN 5-11-001448-1
- Gender a genderové stereotypy* (<http://zenskaprava.cz/files/genderov%C3%A9stereotypy.pdf>)
- Gender – wikipedie* (<http://cs.wikipedia.org/wiki/Gender>)

Feministická lingvistika – *Wikipedie*
http://cs.wikipedia.org/wiki/Feministická_lingvistika)

Jana Valdrová – *Vývoj genderové lingvistiky*
(<http://www.valdrova.cz/news/19/20/Vyvoj%20-genderove-lingvistiky>)

Pochodžennja prizvyšč žyteliv Horodyščenskoho rajonu.
(<http://horodysche.info/statti/181-pohodzhennya-prizvishch-zhiteliv>)

Ukrajinska filolohija: Teoretyčni ta metodyčni aspekty vyvčennja: zbirnyk prac naukovo-praktyčnych čytaň do 85-riččja H. R. Peredrij. - Черкаси, 2009.
online.ua *Значення прізвись* (<http://familii.online.ua/ukr/>)